

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਪੋਹ-ਮਾਘ, ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੪੬

ਜਨਵਰੀ 2015

ਜਿਲਦ ੫੮

ਅੰਕ ੧੦

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਚੰਦਾ

ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ (ਦੇਸ਼)	₹ ੫
ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	₹ ੫੦
ਪੰਜ ਸਾਲ (ਦੇਸ਼)	₹ ੨੫੦
ਲਾਈਫ (ਦੇਸ਼)	₹ ੫੦੦
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	₹ ੧੨੫੦
ਪੰਜ ਸਾਲ (ਵਿਦੇਸ਼)	₹ ੫੦੦੦
ਲਾਈਫ ਵਿਦੇਸ਼	₹ ੧੦੦੦੦

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ

Secretary

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

Dharam Parchar Committee

(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

(S.G.P.C.)

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Sri Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919

website : www.sgpc.net

e-mail : gurmatparkashmonthly@gmail.com,

gyan_gurmat@yahoo.com

ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ	੩
ਸੰਪਾਦਕੀ	੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ	-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਢੌਂਗਰ ੮
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਡਾ. ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਇਨਕਲਾਬੀ ੨੭
ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ : ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ	-ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ੩੧
ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ	-ਕਵੀਸ਼ਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਭੋਰ ੪੪
ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ (ਢਾਡੀ ਪ੍ਰਸੰਗ)	-ਗਿ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ ੪੮
ਪਿੰਡ ਭੜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ	-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ੫੮
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਅਮੋਲ	-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ ੬੮
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ	-ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ੭੦
ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਗ-ਮਾਤ੍ਰ ਨਿਯਮਾਵਲੀ : ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ	-ਜਥੇ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ੭੭
ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸੋਢ-ਵੰਸ਼ੀ ਖਾਲਸਾ-ਸਾਡੀ ਅਣਜਾਣੀ ਵਿਰਾਸਤ	-ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ੮੦
ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ? (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੀਲੋਂ ੮੫
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! (ਕਵਿਤਾ)	-ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ੮੬
ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਨ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ੮੮
ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ੮੯
ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ੍ਰੀ ਆਰ. ਐਲ. ਸਭਰਵਾਲ ੯੧
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ	੯੨
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਮੀਆਂ	੯੫

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

ਮਾਘਿ ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ॥
 ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਸੁਣਿ ਸਭਨਾ ਨੋ ਕਰਿ ਦਾਨੁ॥
 ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਮਨ ਤੇ ਜਾਇ ਗੁਮਾਨੁ॥
 ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਸੁਆਨੁ॥
 ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ॥
 ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ॥
 ਜਿਸ ਨੋ ਦੇਵੈ ਦਇਆ ਕਰਿ ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਨੁ॥
 ਜਿਨਾ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਨੁ॥

ਮਾਘਿ ਸੁਚੇ ਸੇ ਕਾਂਢੀਅਹਿ ਜਿਨ ਪੂਰਾ ਗੁਰੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੫)

ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਬਹਾਰ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ! ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਾਧੂਆਂ ਜਾਂ ਭਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਧੂੜੀ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਹਲੀਮੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੋ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਧਿਆਵੋ। ਪਾਵਨ-ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਅੱਗੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸੰਗ-ਸਾਥ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਕਤ ਵਰਣਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਓਗੇ ਤਾਂ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਉਤਰ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਮਨ ਤੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ। ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਰ ਤਦੋਂ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਣਗੇ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੱਚਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਨਾਲ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਦਇਆ-ਭਾਵਨਾ ਭਾਵ ਗਰੀਬ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਤਰਸ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਨਾ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਚ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਮਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਉੱਚੀ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਇਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ! ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸੁੱਚੇ ਭਾਵ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਪੂਰਨ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ ਭਾਵ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਪੜਾਅ ਸਫਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਪਾਦਕੀ . . ✍

ਪੰਜਾਬ 'ਚ 'ਸੁਗੰਧਿਤ ਤੰਬਾਕੂ' ਵੇਚਣ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਪਾਬੰਦੀ

ਤੰਬਾਕੂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਨਸ਼ੀਲਾ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪਾਸੋਂ ਭੈੜੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਦਬੂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੈਂਸਰ ਵਰਗੀਆਂ ਘਾਤਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵੀ ਤੰਬਾਕੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਗਰਟ, ਬੀੜੀ ਅਤੇ ਹੁੱਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੰਬਾਕੂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਤੋਂ ਧੂੰਏਂ ਨੂੰ ਨੱਕ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਘਾਤਕ ਅਸਰ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਘਾਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰਲੇ ਘਾਤਕ ਕਿਟਾਨੂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਰਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਘਾਤਕਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਲਗਾਉਂਦਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਇਸ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਸਤੂਰ-ਉੱਲ-ਅਮਲ (ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ) ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਖਪਤ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਆਉਣਾ, ਜੋ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਆਦਤ ਦੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਖਪਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ, ਮੀਡੀਆ ਵੱਲੋਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤੰਬਾਕੂ ਪੀਣ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਕਾਫੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ੨੭ ਨਵੰਬਰ, ੨੦੧੪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਤੰਬਾਕੂ ਵੇਚਣ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਨੇ ੨ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਵਾਲੇ ਗੁਟਖਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਕਰੀ 'ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਹਤ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਡਰੱਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸ੍ਰੀ ਹੁਸਨ ਲਾਲ ਵੱਲੋਂ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਸਮੂਹ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਲਿਸ ਮੁਖੀਆਂ ਤੇ ਸਿਹਤ ਮਹਿਕਮੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਖੁਰਾਕ ਅਮਲੇ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਤੰਬਾਕੂ

ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਕੋਟੀਨ ਰਸਾਇਣ ਵਾਲੀਆਂ 'ਈ-ਸਿਗਰਟਾਂ' ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਬਾਰੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿਗਰਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੰਬਾਕੂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਕੋਟਪਾ ਐਕਟ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਤੰਬਾਕੂ ਤੇ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਟਪਾ ਐਕਟ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੋਟਪਾ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ ੪ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨਤਕ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਤੰਬਾਕੂਨੋਸ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ੨੦੦ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਟਪਾ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ-੫ ਅਨੁਸਾਰ ਤੰਬਾਕੂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਜੁਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ੨ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਜਾਂ ੧੦੦੦ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਟਪਾ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ-੬ ਅਨੁਸਾਰ ੧੮ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਦੇ ੧੦੦ ਗਜ਼ ਦੀ ਦੂਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੰਬਾਕੂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ੨੦੦ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਟਪਾ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ-੭,੮ ਤੇ ੯ ਅਨੁਸਾਰ ਤੰਬਾਕੂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਸਖਤ ਨਿਯਮ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣੀਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਈਏ ਤਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨਸ਼ਾ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਸੇਵਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸ਼ਰਾਬ ਜਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਧਦੀ-ਵਧਦੀ ਖਤਰਨਾਕ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੀਬੀਆਂ ਇਸ ਰੋਕਥਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਉਰਫ 'ਚਰਨੋ' ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਮੇਰਠ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬਢਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰਮਣੀਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਪਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਛਤ ਗੜ੍ਹ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ਡੇਢ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਆਬਾਦ ਹੈ। ੧੮ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਛਤ ਗੜ੍ਹ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸ. ਨੈਨ ਸਿੰਘ ਗੁੱਜਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਜਥੇ ਪਾਸੋਂ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੈਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ

ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਈ। ਰਾਜਾ ਨੈਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਢਲਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੇਰਠ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜੱਟ ਬਰਾਦਰੀ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜੱਟ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ੬੦ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੱਕੇ ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ।

ਬਢਲਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨਿਆਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮਾਦ ਪੁਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੀ ਮਾਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਚੋਲਗਿਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦਾ ਸਹੁਰਾ-ਘਰ ਚੰਗਾ ਖਾਂਦਾ-ਪੀਂਦਾ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਰਸੂਖ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੱਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੱਕਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਘਰ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਬੰਦਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਚੌਂਕੇ 'ਤੇ ਹੁੱਕਾ ਨਹੀਂ ਚੜਾਏਗਾ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਬੜਾ ਸੂਝਵਾਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਹੁੱਕਾ, ਚਿਲਮ ਜਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਲੈ ਕੇ ਚੌਂਕੇ 'ਤੇ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਟੁੰਭ, ਬਰਾਦਰੀ ਜਾਂ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੱਜਣ ਦੀ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੁੱਕੇ ਲਈ ਅੱਗ ਮੰਗਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਭ ਨੇ ਹੁੱਕੇ-ਤੰਬਾਕੂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਚੌਪਾਲ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਛਿੜ ਗਈ। ਇਸੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਬੈਠਾ ਸੀ ਜੋ ਚਿਲਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲ ਪਿਆ ਕਿ “ਚਰਨ ਕੌਰ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਆਪਣੀ ਚਿਲਮ ਲਈ ਅੱਗ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।” ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ “ਚਰਨ ਕੌਰ ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਧੀ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਾਕ-ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ

ਕਰਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਹੁੱਕਾ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈਂ।”

ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਿੰਘ ਲੋਕ ਤੰਬਾਕੂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁੱਕਾ ਲੈ ਕੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਹੈ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਫਹਿਮੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਚਿਲਮ ਲਈ ਅੱਗ ਲੈਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਵੱਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਚਿਲਮ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਬੀਬੀ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵੀਰਾ! ਚੌਂਕੇ 'ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਬੀਬੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਚਿਲਮ ਵਿਚ ਅੱਗ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈ ਅਤੇ ਕੋਠੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਠੀ ਕੱਢ ਲਿਆਈ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੰਘਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਆਈ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਲਾਠੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਚਿਲਮ ਚੂਰ-ਚੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚੰਗੀ ਭੁਗਤ ਸਵਾਰੀ। ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਤੋਂ ਲਾਠੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਲੱਕ ਮਲਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਹਰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੀਬੀ ਚਰਨ ਕੌਰ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮਾਫੀ ਮੰਗ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਹੁੱਕਾ-ਤੰਬਾਕੂ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਬੀਬੀ ਚਰਨੋ ਵਰਗੀਆਂ ਸੂਝਵਾਨ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਸੂਝ-ਬਾਝ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਵਾ ਸਕਣ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਅਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤੰਬਾਕੂ-ਰਹਿਤ ਖੇਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਮਿਸਾਲ ਬਣ ਸਕੇ। ■

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ

—ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੌਂਗਰਾ*

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਤਰੱਕੀ, ਰੱਖਿਆ-ਸੁਰੱਖਿਆ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਤਾ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਸੁਖ ਅਤੇ ਅਮਨ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਧਰਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ ਉੱਦਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਰੋਟੀ (ਕੁੱਲੀ, ਗੁੱਲੀ, ਜੁੱਲੀ), ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਲੱਗਭਗ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਮਤੋਲ (Balance) ਰੱਖਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਤੋਲ ਦੀ ਘਾਟ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਰਹਿਤ ਰਾਜਨੀਤੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗੇਜ਼ ਖਾਂ ਅਤੇ ਹਲਾਕੂ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਦਰਿੰਦਾ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਜਲਾਲੇ ਪਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੋ ਯਾ ਜਮਹੂਰੀ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੋ,

ਹੋ ਜ਼ੁਦਾ ਦੀਂ (ਦੀਨ, ਧਰਮ) ਸੇ ਸਿਆਸਤ ਤੋ ਰਹਿ ਜਾਤੀ ਹੈ ਚੰਗੇਜ਼ੀ।

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈ ਕੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਧਰਮ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਵੇ।

ਧਰਮ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ੀਲ, ਸੰਤੋਖ, ਸਹਿਜ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਨਿਮਰਤਾ, ਸੇਵਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ, ਨੇਕੀ, ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਆਦਿ ਸਦਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਧਰਮ ਦੇ ਕੁੰਡੇ ਹੇਠ ਰਹੇਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ-ਮਾਲ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਗੇ ਅਰਥਾਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਫਿਲਾਸਫੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ

*ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ; ਮੋ: +੯੧੯੯੧੫੮੦੫੧੦੦

ਵੇਖੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਨਿੱਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਾਅਵੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਸਿਕੰਦਰ, ਨਿਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਅਤੇ ਹਿਟਲਰ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ-ਜੇਤੂ ਬਣਨ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਖੂਨ ਵਹਾਇਆ ਹੈ। ਚੰਗੇਜ਼ ਖਾਂ, ਹਲਾਕੂ, ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ, ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਕੜੀ ਵਿਚ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਹਵਸ ਅਤੇ ਲੋਭ-ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਨੂੰਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਜਹਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ, “ਧਰਮ ਨੂੰ ਖਤਰੇ” ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਕੇ, ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ, ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਸਬਜ਼ਬਾਸ ਦਿਖਾ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਜੂਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜਨੂੰਨ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਖੂਨ ਵਹਾਇਆ ਅਤੇ ਘੁੱਗ ਵੱਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅੰਦਰ ਸਰਬਨਾਸ਼ੀ ਭੁਚਾਲ ਲਿਆਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਾਸਕ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੁੱਟ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਖੂਨ ਵਹਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਮੁੱਕ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਕਰੂਰ ਅਤੇ ਕਰੂਪ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਹਵਸੀ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਠੀਕ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਹਵਸ ਮੇਂ ਬੰਦੇ ਦੇਖੋ, ਵਫਾ ਕੋ ਬੇਚ ਦੇਤੇ ਹੈਂ।

ਖੁਦਾ ਕੇ ਘਰ ਤੋਂ ਕਿਆ ਵੇ ਖੁਦਾ ਕੋ ਬੇਚ ਦੇਤੇ ਹੈਂ।

ਪੁਰਾਣਕ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਥਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਕੌਰਵਾਂ-ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਬੋਧੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ, ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ ਅਤੇ ਕਸ਼ਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਟੱਕਰ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸੁੰਨੀ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਖੂਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿਚ ਈਸਾਈਆਂ-ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ-ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਤਣਾਅ ਆਦਿ ਸਭ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਵਾਦ, ਜ਼ਰ, ਜੇਰੂ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਭੰਗ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਣਗਿਣਤ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸੌਂਝੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲਾਭਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤਿ ਹਿਰਦੇਵੇਧਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ-

ਭਲਾਈ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਿਸਫੋਟਕ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਸਰਬਨਾਸ਼ੀ ਹਾਲਤ ਵੱਲ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਰੋਲਾ ਤਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸਾਰਥਕ ਹੱਲ ਲੱਭ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ (United Nations Organisation) ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਿਰੇ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਰੂਸ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਰਮਿਆਨ ਟਕਰਾਅ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਦੋ ਟੁਕੜਿਆਂ/ਬਲਾਕਾਂ (ਪਹਿਲਾ ਰਸ਼ੀਅਨ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਅਮਰੀਕਨ ਬਲਾਕ) ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦਾ ਟਕਰਾਅ, ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਤੇ ਭਾਰਤ-ਚੀਨ ਦਾ ਟਕਰਾਅ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਟਕਰਾਅ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮਹੌਲ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼, ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਅੰਦਰ ਤਣਾਅ, ਇਕ ਸੂਬਾ ਦੂਸਰੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਤਣਾਅ, ਪਰਵਾਰਾਂ ਅੰਦਰ ਤਣਾਅ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਅੱਜ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦਵੰਧ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ-ਫਾੜ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਸਦਾਚਾਰ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਰੂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਡਰ ਅਤੇ ਖ਼ਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਐਟਮ ਬੰਬ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਮਾਰੂ ਅਤੇ ਅਤਿ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਅੱਜ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ ਕਗਾਰ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਸ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਮੁਕੰਮਲ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਵਾਦ ਫਿਰ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਉੱਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਹੀ ਭੜਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਅਜਾਈਂ ਵਹਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਰਮਕਾਂਡ, ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਅਤੇ ਕੂੜ ਦਾ ਖ਼ੂਬ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਭਾਰੀ ਤਣਾਅ ਵਿੱਚੋਂ

ਗੁਜਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੇ ਮਹਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਲਾਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਝਗੜੇ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਚੀਨ ਅੰਦਰ ਤਣਾਅ, ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਮੁਲਕਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦਾ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਟਕਰਾਅ ਜਾਰੀ ਹੈ। ੧੯੪੮, ੧੯੬੫, ੧੯੭੧, ੧੯੯੯ ਈ: ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਅਤੇ ੧੯੬੨ ਈ: ਦੀਆਂ ਭਾਰਤ-ਚੀਨ ਜੰਗ ਕਾਰਨ ਭਾਰੀ ਜਾਨੀ-ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲੱਭਣੇ ਔਖੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਲਚੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਨੈਤਿਕ ਬੰਧਨ ਤੋੜਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਮਾਲਕੀ, ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਅਯੋਗ ਤਰੀਕੇ, ਛਲ-ਕਪਟ, ਧੋਖਾ, ਬੇਈਮਾਨੀ, ਚਲਾਕੀ ਅਤੇ ਚਤੁਰਤਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜਿਉ ਕੂਕਰੁ ਹਰਕਾਇਆ ਧਾਵੈ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ॥

ਲੋਭੀ ਜੰਤੁ ਨ ਜਾਣਈ ਭਖੁ ਅਭਖੁ ਸਭ ਖਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੫੦)

ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਤੇ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਤਣਾਅ, ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਇੱਕੋ-ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਾਰਗਰ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਵਿਸ਼ਵ- ਭਾਈਚਾਰਾ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਸਹਿਹੋਂਦ, ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਕਾਰਗਰ ਹੈ। ਮੁੱਝਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲੋਕਾਈ ਅੰਦਰ ਫੈਲੇ ਤਣਾਅ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ-

ਲਕਸ਼ ‘ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤੀ’ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੱਚ-ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਰੰਕਾਰੀ-ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਜੋ “ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ” ਹੈ, ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ‘ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਲੋੜ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਉਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:

- ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਨਾ ਆਵੈ ਨ ਜਾਇ॥

ਓਹੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪੁਰਖੁ ਹੈ ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੭੫੯)

- ਨਾਨਕ ਕਚੜਿਆ ਸਿਉ ਤੋੜਿ ਢੂਢਿ ਸਜਣ ਸੰਤ ਪਕਿਆ॥

ਓਇ ਜੀਵੰਦੇ ਵਿਛੜਹਿ ਓਇ ਮੁਇਆ ਨ ਜਾਹੀ ਛੋੜਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੨)

- ਕਾਹੇ ਰੇ ਬਨ ਖੋਜਨ ਜਾਈ॥

ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਸਦਾ ਅਲੇਪਾ ਤੋਹੀ ਸੰਗਿ ਸਮਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੮੪)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਸਰਬ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕੋ ਰਸਤਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ‘ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ’ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੂਜਾ-ਅਰਚਨਾ ਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਾਲਾ ਅਤੇ ਅੱਡਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:

- ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਕਰਮਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ॥ (ਪੰਨਾ ੬੭)

- ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਤਿਸੁ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ॥

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਅਗਮ ਅਥਾਹੁ ਹੈ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਚਾ ਸੋਇ॥

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਹੈ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ॥

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਵੈ ਕੋਇ॥

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਰਮੀ ਪਾਈਐ ਆਪਿ ਦਇਆ ਕਰਿ ਦੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਈਐ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਲਏਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੧੫)

ਇਹ ‘ਨਾਮ-ਮਾਰਗ, ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ (ਮਾਰਗ) ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰਾ, ਰੋਜ਼ੀ-ਦਹਿੰਦਾ, ਰਾਜਕ-ਰਹੀਮ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਸਰੂਪ, ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਆਦਿ ਵੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸੂਦ, ਵੈਸ਼— ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਏਕਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ:

ਖੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੂਦ ਵੈਸ ਉਪਦੇਸੁ ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਕਉ ਸਾਝਾ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਜਪੈ ਉਧਰੈ ਸੋ ਕਲਿ ਮਹਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਨਾਨਕ ਮਾਝਾ॥

(ਪੰਨਾ ੭੪੭)

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਖੌਤੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨੀਚ ਤੋਂ ਨੀਚ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ-ਲਕਸ਼ (ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤੀ, ਆਤਮਿਕ ਕਲਿਆਣ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਖੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੂਦ ਬੈਸ ਉਧਰੈ ਸਿਮਰਿ ਚੰਡਾਲ॥

ਜਿਨਿ ਜਾਨਿਓ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਨਾ ਨਾਨਕ ਤਿਸਹਿ ਰਵਾਲ॥

(ਪੰਨਾ ੩੦੦)

ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ, ਲਾਲਚ, ਲੋਭ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਕੀਦਿਆਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥

ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰੁ ਨ ਖਾਇ॥

ਗਲੀ ਭਿਸਤਿ ਨ ਜਾਈਐ ਛੁਟੈ ਸਚੁ ਕਮਾਇ॥

ਮਾਰਣ ਪਾਹਿ ਹਰਾਮ ਮਹਿ ਹੋਇ ਹਲਾਲੁ ਨ ਜਾਇ॥

ਨਾਨਕ ਗਲੀ ਕੂੜੀਈ ਕੂੜੇ ਪਲੈ ਪਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧)

ਕਿਰਤ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਹਲੜ ਬਣੇ ਢੋਂਗੀਆਂ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਬੋਝ ਬਣ ਕੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਅਡੰਬਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ ਸਦਾਏ ਮੰਗਣ ਜਾਇ॥

ਤਾ ਕੈ ਮੂਲਿ ਨ ਲਗੀਐ ਪਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥੁ ਦੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

- ਉਦਮੁ ਕਰੇਦਿਆ ਜੀਉ ਤੂੰ ਕਮਾਵਦਿਆ ਸੁਖ ਭੁੰਚੁ॥

ਧਿਆਇਦਿਆ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲੁ ਨਾਨਕ ਉਤਰੀ ਚਿੰਤੁ॥

(ਪੰਨਾ ੫੨੨)

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰ ਕੇ, ਵੰਡ ਛਕ ਕੇ, ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਅਤੇ ਛਲ-ਕਪਟ, ਧੋਖੇ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਦਾ ਰਸਤਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁੱਧ ਅਤੇ

ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਏਗਾ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੋਸ਼ਣ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ-ਲਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਉਂ ਹੈ:

- ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ ਕੀਜੈ ਨਾਮੁ ਲੀਜੈ ਨਰਕਿ ਮੂਲਿ ਨ ਜਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੧)

- ਰਾਜ ਮਹਿ ਰਾਜੁ ਜੋਗ ਮਹਿ ਜੋਗੀ॥

ਤਪ ਮਹਿ ਤਪੀਸਰੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਹਿ ਭੋਗੀ॥ (ਪੰਨਾ ੨੮੪)

ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜ-ਧਰਮ ਨਿਭਾਉਣ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਹਿੱਤ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸਹੀ ਨਿਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ:

- ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਵ ਕੀ ਪੜਿਆ ਸਚੁ ਧਿਆਨੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੦)

- ਤਖਤਿ ਰਾਜਾ ਸੋ ਬਹੈ ਜਿ ਤਖਤੈ ਲਾਇਕੁ ਹੋਈ॥

ਜਿਨੀ ਸਚੁ ਪਛਾਣਿਆ ਸਚੁ ਰਾਜੇ ਸੇਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੮੮)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ, ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਭਾਵ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਇਉਂ ਹੈ:

ਜੋ ਜਨ ਲੂਝਹਿ ਮਨੈ ਸਿਉ ਸੇ ਸੂਰੇ ਪਰਧਾਨਾ॥

ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਸਦਾ ਮਿਲਿ ਰਹੇ ਜਿਨੀ ਆਪੁ ਪਛਾਨਾ॥

ਗਿਆਨੀਆ ਕਾ ਇਹੁ ਮਹਤੁ ਹੈ ਮਨ ਮਾਹਿ ਸਮਾਨਾ॥

ਹਰਿ ਜੀਉ ਕਾ ਮਹਲੁ ਪਾਇਆ ਸਚੁ ਲਾਇ ਧਿਆਨਾ॥

ਜਿਨ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਮਨੁ ਜੀਤਿਆ ਜਗੁ ਤਿਨਹਿ ਜਿਤਾਨਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੮੯)

ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਵਾਦ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸਕਲੁ ਜਾ ਹੋਇ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥

ਹੋਇ ਮੁਸਲਿਮੁ ਦੀਨ ਮੁਹਾਣੈ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਕਾ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥

ਰਬ ਕੀ ਰਜਾਇ ਮੰਨੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਕਰਤਾ ਮੰਨੇ ਆਪੁ ਗਵਾਵੈ॥

ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਆ ਮਿਹਰੰਮਤਿ ਹੋਇ ਤ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਣਨ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਅਖੌਤੀ ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਠੋਸਦਾ ਸੀ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ:

ਕਬੀਰ ਬਾਮਨੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਜਗਤ ਕਾ ਭਗਤਨ ਕਾ ਗੁਰੂ ਨਾਹਿ॥

ਅਰਥਿ ਉਰਥਿ ਕੈ ਪਚਿ ਮੂਆ ਚਾਰਉ ਬੇਦਹੁ ਮਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੭)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਬ੍ਰਹਮੁ ਬਿੰਦੈ ਤਿਸ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਤੁ ਰਹੈ ਏਕ ਸਬਦਿ ਲਿਵ ਲਾਇ॥

ਨਵ ਨਿਧੀ ਅਠਾਰਹ ਸਿਧੀ ਪਿਛੈ ਲਗੀਆ ਫਿਰਹਿ ਜੋ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਸਦਾ ਵਸਾਇ॥

ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਉ ਨ ਪਾਈਐ ਬੁਝਹੁ ਕਰਿ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਨਾਨਕ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ਜਗ ਚਾਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੬੪੯)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਡਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਬੜੇ ਸਰਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਡਤ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਅਮਲੀ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਡਤ ਕਿਸੇ ਜਾਤ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਨਿਪੁੰਨ ਵਿਦਵਾਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਸੰਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ॥ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਆਤਮ ਮਹਿ ਸੋਧੈ॥

ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਾਰੁ ਰਸੁ ਪੀਵੈ॥ ਉਸੁ ਪੰਡਿਤੁ ਕੈ ਉਪਦੇਸਿ ਜਗੁ ਜੀਵੈ॥

ਹਰਿ ਕੀ ਕਥਾ ਹਿਰਦੈ ਬਸਾਵੈ॥ ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਫਿਰਿ ਜੋਨਿ ਨ ਆਵੈ॥

ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਬੁਝੈ ਮੂਲ॥ ਸੂਖਮ ਮਹਿ ਜਾਨੈ ਅਸਥੂਲ॥

ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਕਉ ਦੇ ਉਪਦੇਸੁ॥ ਨਾਨਕ ਉਸੁ ਪੰਡਿਤੁ ਕਉ ਸਦਾ ਅਦੇਸੁ॥

(ਪੰਨਾ ੨੭੪)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪਛਾਣੇ ਅਤੇ ਪਾਂਧੇ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ ਸਮਝੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਪਾਂਧਾ ਅਖਵਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਪਾਧਾ ਪੜਿਆ ਆਖੀਐ ਬਿਦਿਆ ਬਿਚਰੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ॥

ਬਿਦਿਆ ਸੋਧੈ ਤਤੁ ਲਹੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਇ॥
 ਮਨਮੁਖੁ ਬਿਦਿਆ ਬਿਕ੍ਰਦਾ ਬਿਖੁ ਖਟੇ ਬਿਖੁ ਖਾਇ॥
 ਮੂਰਖੁ ਸਬਦੁ ਨ ਚੀਨਈ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨਹ ਕਾਇ॥
 ਪਾਧਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਖੀਐ ਚਾਟਤਿਆ ਮਤਿ ਦੇਇ॥
 ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਹੁ ਨਾਮੁ ਸੰਗਰਹੁ ਲਾਹਾ ਜਗ ਮਹਿ ਲੇਇ॥
 ਸਚੀ ਪਟੀ ਸਚੁ ਮਨਿ ਪੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸੁ ਸਾਰੁ॥
 ਨਾਨਕ ਸੋ ਪੜਿਆ ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ ਜਿਸੁ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਗਲਿ ਹਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੯੩੭)

ਸਿੱਖ ਨੂੰ ‘ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ’ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਗੁਰਸਿਖੀ ਦਾ ਸਿਖਣਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਦੀ ਸੇਵਾ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੋਸ਼ਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਹੋਏ ਜੰਗ-ਯੁੱਧ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅੰਦਰ ਧਰਮ ਦੇ ਮੱਥੇ ਪਾ ਕੇ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਨਹੀਂ ਵਹਾ ਸਕੇਗਾ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ ਜੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਖ਼ੂਨ ਵਹਾਇਆ ਗਿਆ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਈ ਅੰਦਰ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅੰਦਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਲਈ ਵਰਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕਾਂ ਹਨ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਤਉ ਕਾਰਣਿ ਸਾਹਿਬਾ ਰੰਗਿ ਰਤੇ॥

ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕਾ ਰੂਪ ਅਨੰਤਾ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਹੀ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਕੇਤੇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੫੮)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਲੱਗਭਗ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਉਪਨਾਮ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਪ੍ਰਭੂ, ਗੋਸਾਈਂ, ਈਸ਼ਵਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਰਾਮ, ਗੋਪਾਲ, ਬੀਠਲ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਇਤਿਆਦਿ; ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅੱਲ੍ਹਾ, ਖ਼ੁਦਾ, ਮੌਲਾ, ਰੱਬ, ਰਹੀਮ, ਖਾਲਕ, ਕਰੀਮ ਇਤਿਆਦਿ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜੇਕਰ

ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਅਮਨ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਸਾਚੇ ਤੇ ਪਵਨਾ ਭਇਆ ਪਵਨੈ ਤੇ ਜਲੁ ਹੋਇ॥

ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ॥

ਨਿਰਮਲੁ ਮੈਲਾ ਨਾ ਥੀਐ ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਪਤਿ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੯)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਬਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸੇ ਇੱਕੋ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਧਰਤੀ, ਅਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਪਤਾਲ ਵਿਖੇ ਤਥਾ ਹਰ ਪਲ, ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਹੈ:

- ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ॥

ਪੀਪਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਪਰਮ ਤਤੁ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਲਖਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੯੫)

- ਸਭ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੋਇ॥

ਤਿਸ ਦੈ ਚਾਨਣਿ ਸਭ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩)

- ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਤੂ ਮੇਰਾ ਗੁਰ ਹਾਈ॥

ਸੁਣਿ ਮੀਤਾ ਜੀਉ ਹਮਾਰਾ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਸੀ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਦੇਹੁ ਦਿਖਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੧੧)

- ਊਰਮ ਪੂਰਮ ਜੋਤਿ ਉਜਾਲਾ॥ ਤੀਨਿ ਭਵਣ ਮਹਿ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ॥

(ਪੰਨਾ ੯੩੦)

ਇਉਂ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੀਆ-ਜੰਤ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਉੱਤੇ ਇੱਕੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰਹਿਮਤ, ਦਇਆ, ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਸਭੇ ਸਾਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਿਸੈ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ॥

(ਪੰਨਾ ੯੭)

- ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸਭੁ ਸਚੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਵਿਤਾ॥

ਅੰਦਰਹੁ ਕਪਟੁ ਵਿਕਾਰੁ ਗਇਆ ਮਨੁ ਸਹਜੇ ਜਿਤਾ॥

ਤਹ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਨੰਦ ਰਸੁ ਅਗਿਆਨੁ ਗਵਿਤਾ॥

ਅਨਦਿਨੁ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਣ ਰਵੈ ਗੁਣ ਪਰਗਟੁ ਕਿਤਾ॥

ਸਭਨਾ ਦਾਤਾ ਏਕੁ ਹੈ ਇਕੋ ਹਰਿ ਮਿਤਾ॥

(ਪੰਨਾ ੫੧੨)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ॥

ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋਈ ਨਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੮੧)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤ, ਜਨਮ ਜਾਂ ਵਰਣ ਕਰਕੇ ਉਚ ਜਾਂ ਨੀਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉੱਤਮ, ਮੱਧਮ ਜਾਂ ਨੀਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕੋ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇੱਕੋ ਦੀ ਜੋਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਸਭੁ ਕੋ ਉਚਾ ਆਖੀਐ ਨੀਚੁ ਨ ਦੀਸੈ ਕੋਇ॥

ਇਕਨੈ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਐ ਇਕੁ ਚਾਨਣੁ ਤਿਹੁ ਲੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

- ਐ ਜੀ ਨਾ ਹਮ ਉਤਮ ਨੀਚ ਨ ਮਧਿਮ ਹਰਿ ਸਰਣਾਗਤਿ ਹਰਿ ਕੇ ਲੋਗ॥

ਨਾਮ ਰਤੇ ਕੇਵਲ ਬੈਰਾਗੀ ਸੋਗ ਬਿਜੋਗ ਬਿਸਰਜਿਤ ਰੋਗ॥ (ਪੰਨਾ ੫੦੪)

- ਏਕ ਮੂਰਤਿ ਅਨੇਕ ਦਰਸਨ ਕੀਨ ਰੂਪ ਅਨੇਕ॥

ਖੇਲ ਖੇਲ ਅਖੇਲ ਖੇਲਨ ਅੰਤ ਕੋ ਫਿਰ ਏਕ॥ (ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ)

- ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥

ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੋ ਮੰਦੇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੪੯)

ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਸੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਾਦ ਅਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲ-ਬੈਠ ਕੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਹੀ ਆਪਸੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਮਿਲ-ਬੈਠ ਕੇ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਣਾਅ ਜਾਂ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਸਹਿਹੋਂਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

-ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ ਕਾਹੂ ਸਿਉ ਨ ਕੀਜੈ॥

ਰਸਨਾ ਰਾਮ ਰਸਾਇਨੁ ਪੀਜੈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੬੪)

-ਹੋਇ ਇਕਤ੍ਰ ਮਿਲਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਰਿ ਕਰਹੁ ਲਿਵ ਲਾਇ॥

ਹਰਿ ਨਾਮੈ ਕੇ ਹੋਵਹੁ ਜੋਤੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੈਸਹੁ ਸਫਾ ਵਿਛਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੮੫)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ “ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਸਰਾਇਰਾ ਅਤਿ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਮੁਚੁ॥ ਓਇ ਜਿ ਆਵਹਿ ਆਸ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ਨਿਰਾਸੇ ਕਿਤੁ॥ ਫਲ ਫਿਕੇ ਫੁਲ ਬਕਬਕੇ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਹਿ ਪਤ॥ ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ॥” ਅਤੇ “ਕਾਲਾ ਗੰਢੁ ਨਦੀਆ ਮੀਹ ਝੋਲ॥ ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ॥” ਵਾਲੇ ਗੁਣ

ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ। ਹਉਮੈਂ, ਹੰਕਾਰ, ਕੁਬੋਲ ਅਤੇ ਕੌੜੇ ਬੋਲ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਨੇਹ, ਪਿਆਰ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਨਾਲ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਸਦਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਝਗੜਾ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਦਾ ਮਿੱਤਰ, ਭਾਈ, ਸਖਾ ਅਤੇ ਸਨਬੰਧੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰਲਾ ਦਵੰਧ ਵੀ ਮਿਟ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

- ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥

ਜਬ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

- ਨਾ ਕੋ ਮੇਰਾ ਦੁਸਮਨੁ ਰਹਿਆ ਨਾ ਹਮ ਕਿਸ ਕੇ ਬੈਰਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੭੧)

- ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਏਕਾ ਕਾਰ ਕਮਾਇ॥

ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣੈ ਖਸਮ ਕਾ ਦੂਜੀ ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਾਇ॥੩॥

ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਸਾਹਿਬ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ॥

ਮੰਦਾ ਜਾਣੈ ਆਪ ਕਉ ਅਵਰੁ ਭਲਾ ਸੰਸਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੯੯੧)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਅਤੇ ਅਣਗੋਲਿਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕੇ ਚੋਰਾਂ (ਔਗੁਣਾਂ) ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਾ ਚੀਨਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਜੇ ਗੁਣ ਹੋਵਨਿ ਸਾਜਨਾ ਮਿਲਿ ਸਾਝ ਕਰੀਜੈ॥

ਸਾਝ ਕਰੀਜੈ ਗੁਣਹੁ ਕੇਰੀ ਛੋਡਿ ਅਵਗਣ ਚਲੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੭੬੬)

- ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਣੁ॥

ਮਨ ਹਰਿ ਜੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲਿ ਹੈ ਗੁਰਮਤੀ ਰੰਗੁ ਮਾਣੁ॥

ਮੂਲੁ ਪਛਾਣਹਿ ਤਾਂ ਸਹੁ ਜਾਣਹਿ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਕੀ ਸੋਝੀ ਹੋਈ॥

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਏਕੋ ਜਾਣਹਿ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਨ ਹੋਈ॥

ਮਨਿ ਸਾਂਤਿ ਆਈ ਵਜੀ ਵਧਾਈ ਤਾ ਹੋਆ ਪਰਵਾਣੁ॥

ਇਉ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਅਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ॥(ਪੰਨਾ ੪੪੧)

ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ, ਦਵੈਸ਼, ਧੋਖਾ, ਕਪਟ, ਛਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਸੋਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਚਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਮਨਹਨ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ॥

ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਅ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ॥

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰ॥

(ਪੰਨਾ ੬੨)

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੰਜਮ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਦਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਲੋਭ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

ਤਿਆਗਨਾ ਤਿਆਗਨੁ ਨੀਕਾ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਤਿਆਗਨਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੧੮)

ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ‘ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ॥’ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਚਿਤਵਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ॥

ਵਧਿ ਥੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ ਟੁਟਿ ਨ ਥੀਵਹਿ ਵਾਹੜਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੮੪)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸੋਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਸਹਿਹੋਂਦ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੁੱਟ ਤਥਾ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ, ਜਬਰ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭੈ ਅਤੇ ਭਾਉ ਅੰਦਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

– ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ॥ ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ॥

ਸਚੇ ਸਚੁ ਵਖਾਣੈ ਕੋਇ॥ ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਪੁਛ ਨ ਹੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੯੫੨)

– ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੀਐ ਦੇਹੀ ਦੇਖਿ ਸੁਰੰਗ॥

ਆਜੁ ਕਾਲਿ ਤਜਿ ਜਾਹੁਗੇ ਜਿਉ ਕਾਂਚੁਰੀ ਭੁਯੰਗ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੬)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਇੱਕੋ ਜੇਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਨ ਨਾ ਦੁਖਾਉਣ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਚਿਤਵਣ ਅਤੇ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ ਹਨ:

– ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ॥

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀ ਦਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੮੪)

- ਪਰ ਕਾ ਬੁਰਾ ਨ ਰਾਖਹੁ ਚੀਤ॥

ਤੁਮ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਭਾਈ ਮੀਤ॥ (ਪੰਨਾ ੩੮੬)

- ਮੰਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਕੀਚਈ ਦੇ ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ॥

ਜਿਉ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲਿ ਨ ਹਾਰੀਐ ਤੇਵੇਹਾ ਪਾਸਾ ਢਾਲੀਐ॥

ਕਿਛੁ ਲਾਹੇ ਉਪਰਿ ਘਾਲੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੪੭੪)

ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ, ਦਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਕਪਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਕਿਸੇ ਲਈ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਚਿਤਵੇਗਾ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਬੁਰੀ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇਗਾ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਖੁਦ-ਬ-ਖੁਦ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਭ ਦਾ ਹੀ ਭਲਾ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਲੋਚਣ ਲਈ ਇਉਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭਿ ਸੁਖਿ ਬਸੇ ਸਭ ਕੈ ਮਨਿ ਲੋਚ॥

ਪਰਉਪਕਾਰੁ ਨਿਤ ਚਿਤਵਤੇ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਪੋਚ॥ (ਪੰਨਾ ੮੧੫)

ਇਸੇ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਨੁੱਖ, ਸੂਬੇ, ਦੇਸ਼, ਕੌਮ ਦੇ ਭਲੇ, ਸੁਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਲੇ ਅਤੇ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ, ਪਰਉਪਕਾਰ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਤੇ ਸਰਬ-ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਲੋਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

- ਸਭੇ ਜੀਅ ਸਮਾਲਿ ਅਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰੁ॥

ਅੰਨੁ ਪਾਣੀ ਮੁਚੁ ਉਪਾਇ ਦੁਖ ਦਾਲਦੁ ਭੰਨਿ ਤਰੁ॥

ਅਰਦਾਸਿ ਸੁਣੀ ਦਾਤਾਰਿ ਹੋਈ ਸਿਸਟਿ ਠਰੁ॥

ਲੇਵਹੁ ਕੰਠਿ ਲਗਾਇ ਅਪਦਾ ਸਭ ਹਰੁ॥

ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਸਫਲੁ ਘਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੫੧)

- ਜਗਤੁ ਜਲੰਦਾ ਰਖਿ ਲੈ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥

ਜਿਤੁ ਦੁਆਰੈ ਉਬਰੈ ਤਿਤੈ ਲੈਹੁ ਉਬਾਰਿ॥

ਸਤਿਗੁਰਿ ਸੁਖੁ ਵੇਖਾਲਿਆ ਸਚਾ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰਿ॥

ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਸੁਝਈ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਬਖਸਣਹਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫੩)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ

ਰਾਮ ਕਹਿ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਰਹੀਮ ਕਹਿ ਕੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸੰਨਿਆਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਰਕ ਹੈ ਜਾਂ ਇਮਾਮਸਾਫੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਅਚਾਰ, ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਅਹਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਨੇਕ ਹੈ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੈ, ਕਿਰਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੈ। ਰੰਗ, ਜਾਤ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਨਸਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਿਰੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਵਿਵਾਦ, ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰੱਥ, ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸਦੀਵਕਾਲ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ॥ ਕੋਈ ਸੇਵੈ ਗੁਸਈਆ ਕੋਈ ਅਲਾਹਿ॥
ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰੀਮ॥ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਰਹੀਮ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਕੋਈ ਨਾਵੈ ਤੀਰਥਿ ਕੋਈ ਹਜ ਜਾਇ॥ ਕੋਈ ਕਰੈ ਪੂਜਾ ਕੋਈ ਸਿਰੁ ਨਿਵਾਇ॥
ਕੋਈ ਪੜੈ ਬੇਦ ਕੋਈ ਕਤੇਬ॥ ਕੋਈ ਓਵੈ ਨੀਲ ਕੋਈ ਸੁਪੇਦ॥
ਕੋਈ ਕਰੈ ਤੁਰਕੁ ਕੋਈ ਕਹੈ ਹਿੰਦੂ॥ ਕੋਈ ਬਾਛੈ ਭਿਸਤੁ ਕੋਈ ਸੁਰਗਿੰਦੂ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਤਾ॥ ਪ੍ਰਭ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਤਿਨਿ ਭੇਦੁ ਜਾਤਾ॥
(ਪੰਨਾ ੮੮੫)

- ਸਭੈ ਘਟ ਰਾਮੁ ਬੋਲੈ ਰਾਮਾ ਬੋਲੈ॥
ਰਾਮ ਬਿਨਾ ਕੋ ਬੋਲੈ ਰੇ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਏਕਲ ਮਾਟੀ ਕੁੰਜਰ ਚੀਟੀ ਭਾਜਨ ਹੈਂ ਬਹੁ ਨਾਨਾ ਰੇ॥
ਅਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਕੀਟ ਪਤੰਗਮ ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਾਮੁ ਸਮਾਨਾ ਰੇ॥
(ਪੰਨਾ ੮੮੮)

ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਇਕਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੇ ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ, ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਏਕੈ ਨੈਨ ਏਕੈ ਕਾਨ ਏਕੈ ਦੇਹ ਏਕੈ ਬਾਨ
ਖਾਕ ਬਾਦ ਆਤਸ ਔ ਆਬ ਕੋ ਰਲਾਉ ਹੈ॥
ਅਲਹ ਅਭੇਖ ਸੋਈ ਪੁਰਾਨ ਔ ਕੁਰਾਨ ਓਈ
ਏਕ ਹੀ ਸਰੂਪ ਸਭੈ ਏਕ ਹੀ ਬਨਾਉ ਹੈ॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ)
- ਕੋਊ ਭਇਓ ਮੁੰਡੀਆ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕੋਊ ਜੋਗੀ ਭਇਓ
ਕੋਊ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕੋਊ ਜਤੀ ਅਨੁਮਾਨਬੋ॥
ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਊ ਰਾਫਜੀ ਇਮਾਮ ਸਾਫੀ
ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ)
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਦੀ ਰੁਚੀ

ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਆਪਸੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੨੨)

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਵਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਊਰਜਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਤਣਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਖਦਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਮਹਾਂ ਜੰਗ ਹੋਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਮੰਨਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਦਉਪਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

-ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥

ਚੰਗਿਆਈਆ ਬੁਰਿਆਈਆ ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ ਹਦੁਰਿ॥

ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੁਰਿ॥

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ॥

ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੈ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੮)

-ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੈ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ॥

ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰਿ ਕੀੜਾ ਹੋਇ॥

ਜੇਤੇ ਦਾਣੇ ਅੰਨ ਕੇ ਜੀਆ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ॥

ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ॥

ਸੂਤਕੁ ਕਿਉ ਕਰਿ ਰਖੀਐ ਸੂਤਕੁ ਪਵੈ ਰਸੋਇ॥

ਨਾਨਕ ਸੂਤਕੁ ਏਵ ਨ ਉਤਰੈ ਗਿਆਨੁ ਉਤਾਰੇ ਧੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੪੨੨)

-ਪਾਣੀ ਚਿਤੁ ਨ ਧੋਪਈ ਮੁਖਿ ਪੀਤੈ ਤਿਖ ਜਾਇ॥

ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਜਗਤ ਕਾ ਫਿਰਿ ਪਾਣੀ ਸਭੁ ਖਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੦)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਸਰਬਪੱਖੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ, ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹਨ:-

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਧੂ ਟੀ.ਐਲ.ਵਾਸਵਾਨੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਨੂੰ 'World Scripture' ਅਰਥਾਤ 'ਜਗਤ ਦਾ

ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਆਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਚੇ Out of the World-Soul it rolled . (ਜਗਤ-ਆਤਮਾ ਵਿੱਚੋਂ ਫੁੱਟ ਨਿਕਲੇ ਹਨ।) ਤਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਰ ਅਰਨਾਲਡ ਟਾਇਨਬੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ “A Cathalicanthology” (ਇਕ ਸਰਬੱਸਵੀ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਦੱਸਦਿਆਂ ਅਤੇ Mankind's Common Spiritual Treasure (ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਰੂਹਾਨੀ ਖਜ਼ਾਨਾ) ਮੰਨਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: It is important that it should be brought within the direct reach of as many people as possible. ਅਰਥਾਤ “ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਤੇ ਵਰੋਸਾਇਆ ਜਾਏ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੋਬਲ ਇਨਾਮ ਜੇਤੂ ਮਿਸਿਜ਼ ਪਰਲ ਐਸ.ਬੱਕ. (Pearl S.Buck) ਨੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਸੰਨ ੧੯੬੧ ਈ: ਵਿਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹਨ: I have studied the scriptures of other great religions, but I do not find elsewhere the same power of appeal to the heart and mind as I feel there (Guru Granth Sahib). They speak to persons of any religion or of none. They speak for the human heart and the searching mind.

ਅਰਥਾਤ “ਮੈਂ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਅਤੇ ਖੋਜੀ ਮਨ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ੬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ੧੫ ਭਗਤਾਂ, ੧੧ ਭੱਟਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੇਵਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਖੌਤੀ ਵਰਨ ਅਤੇ ਜਾਤ ਵੰਡ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੌਤੀ ਨੀਚ ਜਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਭਗਤਾਂ— ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ— ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ— ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੪੩੦

ਪਾਵਨ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ “ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ” ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਤਾਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ-- “ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ, ਤਬੈ ਚਲਾਯੋ ਪੰਥ। ਸਬ ਸਿੱਖਨ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਅਤੇ ਨਿਰਾਲਾਪਣ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਖਸ਼ੇ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਈਏ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਘਰ, ਸੂਬੇ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਅਸਥਿਰਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਆਪਸੀ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਸਹਿਹੋਂਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, “ਅਪਨਾ ਬਿਗਾਰਿ ਬਿਰਾਂਨਾ ਸਾਢੈ॥” ਦੀ ਇੱਛਾ, ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਈਰਖਾ, ਵਿਤਕਰਾ, ਨੀਚ-ਭਾਵਨਾ, ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ, ਕ੍ਰੋਧ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ; ਸਾਰੇ ਹੱਦਾਂ-ਬੰਨੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਅਮਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਉਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਸਰਬਕਾਲੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਹਿਹੋਂਦ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਮਿਆਰੀ, ਮਿਸਾਲੀ, ਉੱਤਮ, ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ, ਨਿਰਮੋਲਕ ਅਤੇ ਅਮੁੱਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਾਂਗੇ, ਇਹ ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇਗਾ-- “ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ॥ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਵਧਦੇ ਜਾਈ॥” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੁਕੰਮਲ ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਉੱਚਤਮ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਲਾਮਿਸਾਲ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। “ਗਿਆਨ ਚਰਾਗ ਹੈ” ਅਤੇ ਸਦੀਵਕਾਲੀ ਵਹਿੰਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ:-

- ਗੁਰ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਕਿਆ ਕਹਾ ਗੁਰੁ ਬਿਬੇਕ ਸਤ ਸਰੁ॥

ਓਹੁ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਜੁਗਹ ਜੁਗੁ ਪੂਰਾ ਪਰਮੇਸਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੩੯੭)

- ਥਾਲ ਵਿਚਿ ਤਿੰਨਿ ਵਸਤੁ ਪਈਓ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਵੀਚਾਰੋ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਪਇਓ ਜਿਸ ਕਾ ਸਭਸੁ ਅਧਾਰੋ॥

ਜੇ ਕੋ ਖਾਵੈ ਜੇ ਕੋ ਭੁੰਢੈ ਤਿਸ ਕਾ ਹੋਇ ਉਧਾਰੋ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੨੯)

ਆਓ! ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲਈਏ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜੱਗ ਨੂੰ ਇਸ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰੀਏ। ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਸਾਰਕ ਸੰਕਟ, ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਰਾਹ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮਿਆਂ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਧਰਮ, ਜਾਤ ਜਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਫਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਤਕ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਭਵਿੱਖ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਲਾਮਿਸਾਲ ਰੋਸ਼ਨ-ਮਿਨਾਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਦੁੱਤੀ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਕਾਰਗਰ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸੇ ਜੋਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧਰਮ, ਜਾਤਾਂ, ਉਚ-ਨੀਚ, ਵਰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਹੱਦਾਂ-ਬੰਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਰਬਕਾਲੀ, ਸਰਬਸਾਂਝਾ ਅਤੇ ਸਰਬਉੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਇਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ■

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

-ਡਾ. ਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਇਨਕਲਾਬੀ*

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇਲਹਾਮੀ ਧਰਮ ਹੈ। ਇਲਹਾਮੀ ਧਰਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜੋ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨਿਆ ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ:

ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਓ॥ (ਪੰਨਾ ੭੬੩)

ਬਾਣੀ ਜੀਵਨ-ਦਾਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ, ਸੁਣਿਆਂ, ਵਿਚਾਰਿਆਂ, ਮੰਨਿਆਂ, ਮਾਣਿਆਂ, ਧਿਆਇਆਂ, ਕਮਾਇਆਂ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆਂ ਸਰਬ-ਦਾਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਅੰਦਰ ਵੱਸੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਨਿੱਤਾਪ੍ਰਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਜਾਂ, ਬਚਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੀ ਸੇਧ ਦੇ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਰੰਗ-ਨਸਲ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣਾ, ਘਰ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਖਾਤਰ-ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨਾ, ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ 'ਤੇ ਸਦਾ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣਾ, ਹਰੇਕ ਨਾਲ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। “ਸਕਲ ਧਰਮ ਮੈ ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ”॥ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਮਤਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਰਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜੰਜਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਪਾਰ ਉਤਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ‘ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉੱਗਿਆ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿਰਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਨਦੀ ਵਿਚ ਮੁਰਗਾਬੀ ਦੇ ਖੰਭ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਭਿੱਜਦੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ’ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ, ਨਾਮ ਜਪਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ॥

ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੮)

*Mian Mir Nagar, Hamdania Colony, Bemina, New Srinagar, Kashmir-190048, Ph. No. +9196227705457

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਪਰਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦਿਆਂ, ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਤੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਿਆਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਭੇਟਿਐ ਪੂਰੀ ਹੋਵੈ ਜੁਗਤਿ॥

ਹਸੰਦਿਆ ਖੇਲੰਦਿਆ ਪੈਨੰਦਿਆ ਖਾਵੰਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤਿ॥

(ਪੰਨਾ ੫੨੨)

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਮੁੱਢ, ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ, ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਮਲ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੋ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਬੰਧਨ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਦੋ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੋ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਜੱਗੀ) ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਸਫਾ ੪੮੨ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, “ਮਾਨਵ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਵਿਵਾਹ’ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਵਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੀ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ/ ਜੂਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਤੇ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦੰਪਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੀ ‘ਵਿਵਾਹ’ ਹੈ।”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

ਢੋਰ, ਗੁਆਰ, ਸੂਦਰ, ਪਸ਼ੂ, ਨਾਰੀ।

ਯੇਹ ਪਾਂਚਉ ਤਾੜਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ। ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਚੰਗੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਦਾ ਸਾਥ ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਰ ਤੇ ਨਾਰੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਹਨ। ਚਾਲ-ਢਾਲ, ਜੋਰ-ਤੋਰ, ਬੋਲ-ਤੋਲ, ਨਰਮੀ-ਗਰਮੀ ਅਤੇ

ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੜਾਅ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਚਿੱਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੀ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੱਤਰੇ ਵੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਪੀਰਾਂ, ਪੈਗੰਬਰਾਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਹੀ ਜੀਵਨ ਰਾਹ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਧਰਮ ਸਮਝ ਕੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਮਨੁੱਖ ਦੇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮੋਲਾਕ ਦਾਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਭੁਤ ਕਲਾਮਈ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਅਣਗਹਿਲੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਇਕਾਈ ਜਾਂ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਰੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਰੋਆ ਸਮਾਜ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰੱਖੇ। ਚਿੰਤਾ, ਈਰਖਾ, ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਵੈਰ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਕਈ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੇਕ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੈ- “We have no right to neglect our body we did not create them selves” ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਇਸਤਰੀ ਹੀ ‘ਸੁਹਾਗਣ’ ਬਣਨ ਦਾ ਗੌਰਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਹਰ ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਸਾਧਕਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਿੱਥ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਆਰੋਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੈਧ (ਜਾਇਜ਼) ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਲੰਘਾਇਆ ਹੈ। ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਵਿਚ ਢਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਅਪਨੈ ਘਰਿ ਆਇਆ ਤਾ ਮਿਲਿ ਸਖੀਆ ਕਾਜੁ ਰਚਾਇਆ॥

ਖੇਲੁ ਦੇਖਿ ਮਨਿ ਅਨਦੁ ਭਇਆ ਸਹੁ ਵੀਆਹਣੁ ਆਇਆ॥੧॥

ਗਾਵਹੁ ਗਾਵਹੁ ਕਾਮਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੀਚਾਰੁ॥ ਹਮਰੈ ਘਰਿ ਆਇਆ ਜਗਜੀਵਨੁ

ਭਤਾਰੁ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹਮਰਾ ਵੀਆਹੁ ਜਿ ਹੋਆ ਜਾਂ ਸਹੁ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਜਾਨਿਆ

ਤਿਹੁ ਲੋਕਾ ਮਹਿ ਸਬਦੁ ਰਵਿਆ ਹੈ ਆਪੁ ਗਇਆ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥੨॥

(ਪੰਨਾ ੩੫੧)

ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ‘ਸਾਹਾ’ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮਾਤ ਨੂੰ ‘ਵਿਆਹ’ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਸੱਚ ਰੂਪ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਦੱਸੀ ਹੈ:

ਸਾਹਾ ਸੰਜੋਗੁ ਵੀਆਹੁ ਵਿਜੋਗੁ॥ ਸਚੁ ਸੰਤਤਿ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜੋਗੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਧਿਆਤਮੀ ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਧਕਾਰ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦੱਤ ਗਿਆਨ ਨੇ ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਗੁਰਮੁਖੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ॥

ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰਾ ਕਟਿਆ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਪ੍ਰਚੰਡੁ ਬਲਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੭੮)

ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਕਾਰ ਹਨ--ਜਨਮ ਤੇ ਨਾਮ ਸੰਸਕਾਰ, ਅਨੰਦ ਸੰਸਕਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੰਸਕਾਰ। ‘ਲਾਵਾਂ’ ਵਾਲੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਨੰਦ ਸੰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ‘ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਚਲਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਤਮਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ ੭੭੩ ‘ਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਲਾਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਗਾ ਕੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੇ ਲੋਕ-ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾੜਾ-ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਨੰਦ ਵਿਆਹ ਦੋ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ। ਮਰਦ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਇਹ ਸੱਚੀ-ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਰੂਹਾਨੀ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਲਾੜੀ ਅਤੇ ਲਾੜੇ ਦਾ ਮਿਲਣ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੋ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਵਹਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ‘ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ■

ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ : ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ

—ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ*

‘ਪੰਥ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਪਥ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-- ਮਾਰਗ ਜਾਂ ਰਸਤਾ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਦੋ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ--ਇਕ ਮਾਰਗ ਜਾਂ ਰਸਤੇ ਲਈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਲਈ।^੧ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ‘ਯਕਸ਼ਪ੍ਰਸ਼ਨ’, ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਦੁਆਰਾ ਯਕਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ, ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, “ਪੰਥ ਉਹ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ।” ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਕਾਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਕਾਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਆਮ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਪੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਬੀਰ ਪੰਥ, ਗੋਰਖ ਪੰਥ, ਦਾਦੂ ਪੰਥ, ਤੇਰਾ ਪੰਥ (ਜੈਨ ਧਰਮ) ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਨਾਨਕ ਪੰਥ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ’ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਸਾਖੀਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, “ਰੇ ਭਾਈ ਲੋਗਹੁ! ਜਿ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਕੇ ਪੰਥ ਮਹਿ ਆਵੇਗਾ, ਸੋ ਨਿਸੰਦੇਹ ਮੁਕਤਾ ਹੋਵੇਗਾ।”^੨ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵੱਈਆਂ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਪੰਥ ਨੂੰ ‘ਉਤਮ ਪੰਥੁ’ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਇਕੁ ਉਤਮ ਪੰਥੁ ਸੁਨਿਓ ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਤਿਹ ਮਿਲੰਤ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੦੬)

ਭੱਟਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ‘ਪੰਥ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ:

*ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ; ਮੋ: +੯੧੯੮੭੨੦੭੪੩੨੨

ਮੰਨੈ ਮਗੁ ਨ ਚਲੈ ਪੰਥ॥

(ਪੰਨਾ ੩)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਮਾਰਿਆ ਸਿਕਾ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ

ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਆ।

(ਵਾਰ ੧:੪੫)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਦੀ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ? ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਿਗਵਿਜਈ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਮੁਖੀ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਕਾਇਮ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਦੁਆਸੀਆਂ ਦੌਰਾਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਹਿੱਤ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ 'ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟਿ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੋਗੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਆਮ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਕਰੋਧ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਠੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ, ਗਿਆਨਵਾਨ, ਸਿੱਧ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਗ਼ੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਜੋਂ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਸਬਦਿ ਜਿਤੀ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ ਕੀਤੋਸੁ ਅਪਣਾ ਪੰਥੁ ਨਿਰਾਲਾ। (ਵਾਰ ੧:੩੧)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣੇ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਪੰਥ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ‘ਆਦਿ ਸਾਖੀਆਂ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, “ਜਿਥੇ ਦਰੀਆਉ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਾਬਾ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਉਥੇ ਲੋਕ ਝੁਬਿ ਗਏ॥ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਤਪੈ ਤਪੀਸਰ ਦਿਗੰਬਰ ਬੈਸਨੇ ਉਦਾਸੀ ਬੈਰਾਗੀ ਗਿਰਹੀ ਖਾਨ ਖਵਾਨੀ (ਨ) ਉਮਰਾਉ ਕਰੋਤੀਆ ਜੁ ਕੋਈ ਪਰਮੇਸਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸਾ ਸੋ ਉਸਤਤਿ ਲੈ ਉਠਿਆ॥ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਕੀ॥” ‘ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮਸਾਖੀ’ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਪਾਸਿ ਗਿਆਨੀ, ਧਿਆਨੀ, ਬੈਰਾਗੀ, ਉਦਾਸੀ, ਅਤੀਤੁ, ਭਗਵਾਨੁ, ਮੁਡੀਆ, ਬੈਸਨੇ, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਜੋਗੀ, ਦਿਗੰਬਰੁ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਤਪਸੀ, ਦੂਧਾਦਾਰੀ, ਭਗਤੀਆ, ਰਬਾਬੀ, ਬਿਰਹੀ, ਭੇਖਧਾਰੀ, ਸਿਧੂ, ਸਾਧੂ, ਫਕੀਰ, ਕਾਮਲੁ, ਦਰਵੇਸੁ, ਸਾਬਰੁ, ਫਕੀਰ ਗਉਸ, ਅਉਲੀਆ, ਉਲਮਾਉ, ਖੋਜੀ, ਵਾਦੀ, ਪੀਰੁ, ਪੈਕੰਬਰੁ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨੁ, ਗ੍ਰਹਸਤ, ਰਾਜਾ, ਰੰਕੁ, ਜਤੀ, ਤਪੀ, ਖੜੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਨੁ, ਵੈਸੁ, ਸੂਦੁ, ਚਾਰੇ ਵਰਨ, ਪੰਡਤ, ਕਵਿਤ, ਕਵੀਸਰ, ਗੁਨੀਜਨ, ਜਿ ਕੋਈ ਸਸੁ ਸਭੁ ਲਗਾ ਆਵਣ। ਜਿ ਕੋਈ ਕੇਹੀਆ ਮਨਸਾ ਕਰਿ ਆਵੈ, ਸੁਤੇ ਹੀ ਮਨਸਾ ਪੂਰੀ ਹੋਵੈ। ਸੈਸਾਰੁ ਜਿਤ ਇਛਾ ਆਵੈ, ਸੁ ਤਿਸੁ ਕੀ ਇਛਾ ਪੂਰਨ ਹੋਇ। ਤਬ ਜਲਿ ਥਲਿ, ਨਾਨਕ ਹੀ ਨਾਨਕੁ ਹੋਇ ਗੈਆ।”^੩

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ‘ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ’ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਬਰਹ ਪੰਥ ਮਿਟਾਇ ਕੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਵਡਾ ਪਰਤਾਪੈ। (ਵਾਰ ੨੩:੧੯)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਥ ਦਾ ਕੀ ਸਰੂਪ ਸੀ? ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਚਿਆਰੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਘਾਤਤ ਘੜਨ ’ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਵਰਗ ਦੀ ਨੀਅਤ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਵਿਚ ਫ਼ਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਪਰਮਾਰਥ ਵੱਲ ਮੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਜ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇਕਰ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ-ਰਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕ ਪ੍ਰਭੂ-ਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਨ ਲੱਗੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਰਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੂ ਵਰਤਦਾ ਬੁਝਹੁ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੧੪)

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਕੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੈਵੀ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਸੰਗਤਿ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਦੂਜੀ ਓਟ ਨਹੀ ਹੈ ਰਾਈ। (ਵਾਰ ੧:੪੨)

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਹਸਤੀ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਸੰਗਤ ਸੀ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਧੁਰ ਤੋਂ ਆਈ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅਸਰਾਂ ਹੇਠ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਅੰਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਮਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਖਸੀ ਗੁਰੂ ਸਮੁੱਚਾ ਪੰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਾ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਅਮਰ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਹੈ।”^੪

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਥ ਨੂੰ ਨਿਯਮਬੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ :

ਅਬ ਮਿਰਜਾਦ ਪੰਥ ਕੀ ਕਰੋ। ਯਹ ਆਗਿਆ ਮੇਰੀ ਮਨ ਧਰੋ।^੫

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:

ਜੋ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਹਮ ਸੋ ਕਹੀ। ਸੋ ਹਮਰੇ ਚਿਤ ਮੋ ਦ੍ਰਿੜ ਰਹੀ।

ਵਹੀ ਵਚਨ ਤੁਮ ਸੋ ਅਬ ਭਾਖੋ। ਧਰ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਨੀਵ ਸਚ ਰਾਖੋ।^੬

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਆਦਿ ਸਿਧਾਂਤ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜੁੜ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਪੂਰਵਕ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ 'ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਈ ਸੰਗਤ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ, ਜਥੇਬੰਦਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ (ਦੂਜੇ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸੰਗਤਿ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ ਮਨਮੁਖੀ ਦੁਹੇਲਾ।

ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ॥

(ਵਾਰ ੪੧:੧)

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਚਿਆਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਮਾਰਗ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ-ਪੰਥ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ, 'ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ ਪੰਥ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਬੰਨ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਸੌਂਪੀ।' ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੀ ਹੋਂਦ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੀ ਨਿਰਮਲ ਜਾਂ ਨਿਰੋਲ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਮੁਖੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੧. ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਸਮੂਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉੱਚਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਬੀਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋਲ ਇਕ ਪੋਥੀ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸਰ ਕਾ ਥਾਨੁ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ੧੬੦੪ ਈ: 'ਚ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ

ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਹਰੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਯਤਨ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਦਮਨਕਾਰੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹਰ ਇਕ ਹਮਲਾ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਮੁਖਬਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਫੇਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹਾਰ ਖਾ ਜਾਣ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰੱਖਦੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਹਮਲਾਵਰ ਫੌਜ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨੀ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਯੋਧੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਉਹ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ:

ਪੰਥ ਚਲਯੋ ਹੈ ਜਗਤ ਮੈਂ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਸਾਦਿ।^੮

ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਖਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਗੁੰਬਦ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਲੱਗਭਗ ੨੩੦ ਸਾਲ, ਤਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁੰਬਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਮਾਰਤ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੰਥ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬਗ਼ੈਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ਉਸ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਮਿਸਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਉਹ ਆਏ ਸਨ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਕਦੇ ਵੀ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗਏ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਜਿਧਰ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸੰਗਤ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਆਈ ਫੌਜ ਨੂੰ ਫਿਰ ਹਾਰ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਿਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੱਥੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ, ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ, ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਇਕ ਨਗਰ ਨਾਰਾਯਣਾ ਵਿਖੇ, ਦਾਦੂ ਦੀ ਸਮਾਧ 'ਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਲਾਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਮੁਖੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਤਨਖਾਹ ਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਥ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਨੰਦੇੜ ਵਿਖੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਦੀਦਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ:

ਜੋ ਮਮ ਸਾਥ ਚਾਹੇ ਕਰ ਬਾਤ
ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸੁਣੇ ਬਿਚਾਰੇ ਸਾਥ।
ਜੋ ਮੁਝ ਬਚਨ ਸੁਣਨ ਕੀ ਚਾਇ।
ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸੁਣੇ ਚਿੱਤ ਲਾਇ।
ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਾਣ

ਇਸ ਮੇਂ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਮਾਨ।^੯

ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ:

ਤਾਹ ਸਮੇਂ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨਾਯੋ। ਖਾਲਸ ਆਪਨੇ ਰੂਪ ਬਤਾਯੋ।

ਖਾਲਸ ਹੀ ਸੋ ਮਮ ਕਾਮਾ। ਬਖਸ਼ ਕੀਉ ਖਾਲਸ ਕੋ ਜਾਮਾ॥

ਖਾਲਸ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਹੋਂ ਖਾਲਸ ਕੇ ਪਾਸਿ।

ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਹੀ ਹੋਤ ਹੈ ਖਾਲਸ ਮੈ ਪ੍ਰਗਾਸ॥^{੧੦}

ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਗੁਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣਗੇ। ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗਾ।^{੧੧}

ਭਾਈ ਕੰਕਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਕਾਵਿ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਰਬੋਤਮ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਸਮਾਨ ਹਨ:

ਸਿਖ ਸਭੈ ਹਮਰੇ ਗੁਰ ਹੋ ਤੁਮ ਮੈਂ ਹੋ ਗੁਰੂ ਜਗ ਮਾਹਿ ਤੁਮਾਰਾ।

ਜੋ ਕਰਿ ਹੈ ਤੁਮਰਾ ਕੋਊ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਨੋ ਕੀਯਾ ਤਿਨ ਦਰਸੁ ਹਮਾਰਾ।

ਜੋ ਤੁਮ ਮਾਂਗ ਲਹੋ ਮਿਲ ਪਾਂਚ ਸੁਈ ਕਛੁ ਹੋਇ ਨ ਲਾਗ ਹੈ ਬਾਰਾ।

ਹੈ ਅਰਦਾਸ ਮੇਂ ਆਇ ਰਹਾ ਫਲ ਜੋ ਕਲਿ ਮੈਂ ਕੋਊ ਮਾਂਗਨਹਾਰਾ॥੨੨੪॥^{੧੨}

ਏਸੇ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼! ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਿ ਹੈ ਤੇਰੀ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਹਵਾਲ?

ਬਚਨ ਕੀਤਾ: ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਲੜ ਪਕੜੋ ਅਕਾਲ।

ਗੁਰੂ ਹੈ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਗੁਰੂ।^{੧੩}

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜਿੱਥੇ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ:

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਅਰ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਹੈ ਯਹਿ ਗੁਰੂ ਆਪ ਬਤਾਏ।

ਪੰਥ ਮਾਂਹਿ ਸਿੰਘ ਹਠੀਏ ਤਪੀਏ ਹੈ ਸਮਰਥ ਅਪਾਰੈਂ।^{੧੪}

ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਚਾਹੇਗਾ ਜੋ: ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਲਿ

ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ! ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਸਭ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋਵਸ। ਅਰੁ ਜੋ ਚਾਹੈ ਕਿ ਦਰਸਨ ਕਰਾਂ! ਜਿਥੈ ਖਾਲਸਾ ਸੰਬੁਹ, ਪੰਜ ਸੱਤ ਅਕੇ ਬਹੁਤ ਹੋਨ; ਉਥੈ ਜਾਇ ਕੈ ਅਦਬ ਨਾਲਿ ਦਰਸਨ ਕਰੈ; ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕਰਿਕੈ, ਦਰਸਨ ਗੁਰੂ ਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਫੇਰੁ (ਸ਼ੱਕ-ਸੁਭਾ ਜਾਂ ਝੂਠ) ਨਾਹੀ।^{੧੫}

ਏਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਮਾਨੀਅਹਿ ਪਰਗਟ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ।

ਜੋ ਸਿਖ ਮੇਂ ਮਿਲਬੇ ਚਹਿਹ ਖੋਜ ਇਨਹੁ ਮਹਿ ਲੇਹੁ।^{੧੬}

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਇਕ ਭਾਵ ਇਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਸਵਾ ਲੱਖ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੱਖ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਵਾਂ ਗੁਣ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਸਵਾ-ਲੱਖੀ ਤਾਕਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਡਿੱਗ ਜਾਣ ਤਾਂ ਡਿੱਗ ਜਾਣ ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਦਾਚਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਡਿੱਗੇਗਾ। ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵੀ ਇੰਨਾ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਅਯੋਗ ਤਾਕਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਹਾਰੇਗਾ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਿ ਇਕ-ਇਕ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਵਰਗੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ।”^{੧੭}

੨. ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਥ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋ ਕੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਮਨਮਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਥ ’ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਇਸ ਸੰਦੇਸ਼ ’ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, “ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਪਿਰਟ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਤਮਕ ਮੂਰਤ, ਯਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਇਸ ਅਟੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਏਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕੌਮੀ ਇਤਿਜਾਮ ਕਰ

ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਕਾਢ ਭੀ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ”੧੮ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਣੀ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਆਤਮਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਿਹਾਰ ਪਰਮਾਰਥ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੰਥ ਪੂਰਣ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸਵਤੰਤਰ ਹੋ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ। ”੧੯

ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਲਈ ਅਤਿ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸੰਕਟ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕੇ ਸਨ। ਪੰਥ ਦਾ ਹਰ ਕਾਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਗੁਰਮਤਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਵਿਚ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਪੰਥ ਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਅਲੌਕਿਕ ਸੱਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਗੁਰਮਤੇ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੈਵੀ, ਦੋਵੇਂ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤੇ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਜਾਣ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਜਾਤੀ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਾਂਝੇ ਪੰਥਕ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗੁਰਮਤਾ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੈਵੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ”੨੦ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਕੋਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਵਡੇਰੇ ਪੰਥਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੩. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਜਾਂ ਵਰਣ-ਵਿਵਸਥਾ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਮਲ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋ ਵਧੇਰੇ ਉਲਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੂਹ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਇਕ ਪੰਥ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਥ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲਾ। ਜੇਕਰ ਸੁਆਰਥ ਅਧੀਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਪੰਥ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਹੜੇ ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਨਾਲੇ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ

ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੜਾ ਪਾਣੀ ਸਭਿਆਂਦ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਸੀਹਤ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਵਗਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਲੇ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ‘ਉਪਦੇਸ਼ ਚੰਦ੍ਰ ਵਰਨਾ ਕਉ ਸਾਝਾ’ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ‘ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ ਇਕ ਵਰਨ ਕਰਾਇਆ’ ਦੇ ਮਾਰਗ ‘ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਅਤੇ ਵਡੇਰੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਥ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਗਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਸਭਿ ਸੰਗ ਲੇ ਚੌਕੇ ਮਹਿ ਆਵੈਂ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਬਰਨ ਬਿਚਾਰ ਨਹਿੰ ਇਕ ਪੰਕਤਿ ਬੈਸੇਂ।^{੨੧}

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹੀ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਘੁਲੇ ਵੱਡੇ-ਛੋਟੇ ਪਤਾਸਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਧਨ ਤੋੜ ਕੇ ਉਹ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਚਾਰ ਬਰਨ ਇਕ ਬਰਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾ ਨਾਮ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸੁਧਾਰਾ।^{੨੨}

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਰਨ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ‘ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਹਿਤ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਸਮਾਨ ਹਨ:

ਪਾਵਨ ਪੰਥ ਖਾਲਸਹਿ ਪ੍ਰਗਟਯੋ ਚਾਰ ਵਰਨ ਆਸ਼੍ਰਮ ਸੁਭ ਪੰਥਾ।

ਇਨ ਕੇ ਦਰਸ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੋ ਦਰਸਨ ਬੋਲਨੁ ਗੁਰੂ ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਾ।

ਦ੍ਵਾਦਸਿ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੁ ਏ ਕਹੀਯਤਿ ਦ੍ਵਾਦਸਿ-ਭਾਨੁ ਪ੍ਰਗਟ ਹਰਿ ਸੰਤਾ।

ਪ੍ਰਤਖਯ ਕਲਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਧਣੀਛੈ ਗ੍ਰੰਥਿ ਪੰਥ ਖਾਲਸ ਵਰਤੰਤਾ।^{੨੩}

ਪੰਥ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ‘ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਟੁੱਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਫੌਲਾਦ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਕਤ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂ ਮਰੋੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੰਥ ਦੀ ਤਾਕਤ ਉਹ ਲੋਕ ਬਣੇ ਜਿਹੜੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨੀਵੀਆਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਤ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਬਲਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ‘ਤੇ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ, ਰੁਤਬਾ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਪੰਥ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਡਰ ਅਤੇ ਹੀਨ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਦੌਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਪੰਥ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਅਧੀਨ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸੀ।

੪. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਮਹੱਤਵ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਜਗਤ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਇਹ ਸੁਮੇਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕਮੁੱਠ ਅਤੇ ਇਕਜੁੱਟ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਏ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭੀ ਕੁਝ-ਇਕ ਡੇਰੇ ਗੁਰੂ-ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਥਕ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਿੱਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਆਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਿਹੜੇ ਡੇਰੇਦਾਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਝੱਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਰਬਉੱਚ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਡੇਰੇਦਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਧੀਨ ਜੀਵਨ ਤਾਂ ਬਸਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੁਮੇਲ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੱਤਭੇਦ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰੂ-ਜੋਤ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

- ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਸਫਾ ੯੪ ਡਾ. ਸ਼ਿਵਪ੍ਰਸਾਦ ਭਾਰਦਵਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ (ਸੰਪਾ.), ਮਾਨਕ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼, ਸਫਾ ੫੭੬.
- ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮਸਾਖੀ, ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਨਮਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਸਫਾ ੧੮੭

੩. ਉਹੀ, ਸਫਾ ੧੬੯.
੪. ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਫਾ ੫੫.
੫. ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ, ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ ੪੨੨.
੬. ਉਹੀ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ ੧੧੫.
੭. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧: ੩੨-੩੩.
੮. ਰਹਿਤਨਾਮਾ, ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ, ਬੰਦ ੩, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ (ਸੰਪਾ.), ਰਹਿਤਨਾਮੇ, ਸਫਾ ੬੬.
੯. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਗ੍ਰੰਥਾਵਲੀ, ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਬੰਦ ੧੮-੨੦.
੧੦. ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦ ੮੦੬-੦੭, ਸਫਾ ੧੭੦.
੧੧. ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਸੰਪਾਦਕ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਅਧਿਆਇ ੨੧: ੯੬-੯੭--ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਗੁਪਤ ਹੈ ਜਾਂਹਿ। ਕੁਲ ਨਹਿ ਪ੍ਰਗਟੈਗੀ ਪੁਨਿ ਤਾਹਿ। ਗੁਰਆਈ ਕਾ ਨਹਿ ਅਬ ਕਾਲ। ਤਿਲਕ ਨ ਦੇਵਹਿਗੇ ਕਿਸ ਭਾਲ। ਸਰਬ ਸੁ ਸੰਗਤਿ ਖਾਲਸ ਮਾਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਕੇਤੁ ਗੋਦ ਮੈ ਜਾਨ। ਲੜ ਪਕੜਾਇ ਸਬਦ ਕਾ ਰੂਪ। ਜੋ ਮਾਨੇ ਸੋ ਸਿੰਘ ਅਨੂਪ।
੧੨. ਕਵੀ ਕੰਕਣ, ਦਸ ਗੁਰ ਕਥਾ, ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ ੫੪.
੧੩. ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ, ਚਰਣ ੧੦: ੬੭੯-੮੦.
੧੪. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸਫਾ ੭੫੮.
੧੫. ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ, ਧਿਆਉ ਦੁਤੀਆ, ਦੁਤੀਆ ਬਚਨ, ਸਫਾ ੧੨.
੧੬. ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ, ਬੰਦ ੨੪, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ (ਸੰਪਾ.), ਰਹਿਤਨਾਮੇ, ਸਫਾ ੬੬.
੧੭. ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਫਾ ੪੦.
੧੮. ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਪੰਥ, ਸਫਾ ੭੭-੭੮.
੧੯. ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ ੩੬੬.
੨੦. ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੰਕਲਪ, ਸਫਾ ੨੫੦.
੨੧. ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੧, ਅੰਸੂ ੩੦.
੨੨. ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਅਧਿਆਇ ੧੦: ੩੪.
੨੩. ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਅਧਿਆਇ ੫, ਬੰਦ ੩੧੬੬

ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ

—ਕਵੀਸ਼ਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਭੌਰ*

ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਕਿਰਨ ਦੇਵੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਭਾਈ ਦੇਵੀ ਚੰਦ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ੧੫੦੯ ਈ: ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸੰਘਰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸੰਘਰ ਕੋਟ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵੀ ਚੰਦ ਚੰਗੇ ਹਟਵਾਣੀਏ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸਨ। ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਵਰ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ (ਸਰਾਏ ਨਾਗਾ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਮੱਲ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਦੇ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਭਿਰਾਈ ਜੀ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧੫੭੬ ਸੰਮਤ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮਾਘ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ੁੱਭ ਵਿਆਹ ਪਿੰਡ ਸੰਘਰ ਕੋਟ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠਣਾ ਪਿਆ। ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਮੱਲ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ, ਫਿਰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵਾਂਗ ਹਰ ਸਾਲ ਸੰਗ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਲੈਂਦੇ। ਉਹ ਆਏ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਵਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਦੋ ਸਪੁੱਤਰ-- ਬਾਬਾ ਦਾਸੂ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਦਾਤੂ ਜੀ ਅਤੇ ਦੋ ਹੀ ਸਪੁੱਤਰੀਆਂ-- ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਅਨੋਖੀ ਜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ।

ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਭਿਰਾਈ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸਦਾ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ ਵੱਲ ਹੀ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਈ। ਇਹ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਮਿਕਨਾਤੀਸ ਵੱਲ ਲੋਹਾ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਬਾਣੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚੇ ਗਏ। ਉਹ ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਜੋ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸੀ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਬਾਣੀ ਸੀ? ਉਹ ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਸਰਲੀ ਕਲਾਂ, ਤਹਿ: ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਾਇਆ ਜੰਡਿਆਲਾ ਗੁਰੂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਗਈ ਹੈ। ਪਿਆਰੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬਖਸ਼ੋ! ਭਾਈ ਜੋਧ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਪਿਆਰੇ ਭਗਤ ਜੀ! ਇਹ ਗਿਆਨ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਖੰਡਾਂ-ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਾਹਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ।

ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੇ ਗੱਢੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਮੰਨ 'ਚ ਐਸਾ ਵੈਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ। ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਏ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦੇ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਘਰ ਦੀ ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਚੌਲ, ਗੁੜ, ਸ਼ੱਕਰ, ਦਾਲ, ਆਟਾ, ਘਿਓ ਇਤਿਆਦਿਕ ਰਸਦਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਬੰਨ ਕੇ ਭੇਜਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧੰਨ-ਭਾਗ ਸਮਝਦੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਰਸਦ ਦੀ ਪੰਡ ਬੰਨ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਰਸਦ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਦੀਨ ਕਢਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਥੱਕੇ ਆਏ ਹੋ, ਅਰਾਮ ਕਰੋ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਾਲੇ ਕਦੋਂ ਅਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ! ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਹਰਿ ਕੇ ਸੇਵਕ ਜੋ ਹਰਿ ਭਾਏ ਤਿਨੁ ਕੀ ਕਥਾ ਨਿਰਾਰੀ ਰੇ॥

ਆਵਹਿ ਨ ਜਾਹਿ ਨ ਕਬਹੂ ਮਰਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸੰਗਾਰੀ ਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੮੪੪)

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਹਾ, ਲਹਿਣਾ ਜੀ! ਗਊਆਂ ਵਾਸਤੇ ਘਾਹ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰੀਏ। ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਘਾਹ ਦੀ ਪੰਡ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਈ ਤੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਗਊਆਂ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸਤਰ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ! ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਰਸਦ ਦੀ ਭਾਰੀ ਪੰਡ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ” ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ

ਭਾਰੀ ਪੰਡ ਚੁਕਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਏ ਹਨ” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ! ਇਹ ਛਿੱਟੇ ਚਿੱਕੜ ਦੇ ਨਹੀਂ ਕੇਸਰ ਦੇ ਸਮਝੋ, ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ’ਤੇ ਪਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀਨ-ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪੰਡ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।” ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁੱਝਾ ਭੇਤ ਸੀ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਕਠਿਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈਆਂ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾਗੰਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ:

ਦਿਤਾ ਛੋੜਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਬੈਠਿ ਖਡੂਰੇ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ। (ਵਾਰ ੧:੪੬)

ਸੰਮਤ ੧੫੯੬, ੭ ਅੱਸੂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਬਣਾ ਕੇ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣਾਇਆ। ਜਿੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵੰਡਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਭਾਈ ਸਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ:

ਬਲਵੰਡ ਖੀਵੀ ਨੇਕ ਜਨ ਜਿਸੁ ਬਹੁਤੀ ਛਾਉ ਪੜਾਲੀ॥

ਲੰਗਰਿ ਦਉਲਤਿ ਵੰਡੀਐ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਖੀਰਿ ਘਿਆਲੀ॥ (ਪੰਨਾ ੯੬੭)

ਇਸ ਵਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਖੀਰ ਬਣਾ ਕੇ, ਦੇਸੀ ਘਿਓ ਪਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਕੋਲੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਹਮਾਯੂੰ ਜਦੋਂ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੇ। ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸੇ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਇਆਂ ਨੇ ਹਮਾਯੂੰ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ’ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਤਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਵਾਹ। ਜੇਹੜੀ ਤਲਵਾਰ ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਕੋਲੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਆਈ ਹੈ ਉਹ ਅੱਜ ਫਕੀਰਾਂ ’ਤੇ ਵਾਰ ਕਰ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮੰਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰੇਗੀ।” ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਨਿੰਗਰ ਬਚਨ ਸੀ! ਹਮਾਯੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ੩ ਵੈਸਾਖ, ਸੰਮਤ ੧੬੦੯ (੨੯ ਮਾਰਚ, ੧੫੫੨ ਈ:) ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ। ਜਿਹੜੀ ਦਾਤ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ

ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ, ਉਹੀ ਦਾਤ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦੁ ਗੁਰੂ ਅੰਗੁ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਰਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਫਲਿਆ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈਅਨੁ ਦੀਵੇ ਤੇ ਜਿਉ ਦੀਵਾ ਬਲਿਆ। (ਵਾਰ ੨੪:੮)

ਗੁਰਤਾਗੱਦੀ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਭਾਈ ਦਾਸੂ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਸਾਦ ਪਾਇਆ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਇਹ ਪੰਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਗੁਰਤਾਗੱਦੀ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ- ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਬੇਟਾ ਈਰਖਾ ਨਾ ਕਰੋ! ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤੋਟ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਭਾਈ ਦਾਤੂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦਾ ਸਿਆਣਪ ਭਰਿਆ ਸੁਝਾਅ ਮੰਨ ਲਿਆ ਪਰ ਭਾਈ ਦਾਸੂ ਨੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਬੋਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਦਾਸੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਦੂਰ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਭਾਈ ਦਾਸੂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਉੱਠ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਜਾ ਬੈਠੀਆਂ। ਭਾਈ ਦਾਸੂ ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਉੱਠ ਕੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਰਤ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਦਾਸੂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਗਲਤੀ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਪਰੰਪਰਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਰ-ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈ। ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਸੰਘਰ ਕੋਟ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਜੰਡਿਆਲਾ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵੈਰੋਵਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ■

ਢਾਡੀ ਪ੍ਰਸੰਗ:

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ

-ਗਿ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ*

ਕੋਰੜਾ ਛੰਦ

ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ। ਧਰਮ...
 ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕੀਤਾ ਉਪਕਾਰ ਜੀ।
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀਸ ਵਾਰ ਜੀ।
 ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਅਖਵਾਣ ਜੀ।
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ । ਧਰਮ...
 ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਪੰਥ ਸਜਾਇਆ ਜੀ।
 ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੁੜਵਾਇਆ ਜੀ।
 ਗਿੱਦੜਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰ ਬੱਬਰ ਬਣਾਇਆ ਜੀ।
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ । ਧਰਮ...
 ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇਸ਼-ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰੇ ਨੇ।
 ਵਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੀ ਚਾਰੇ ਨੇ।
 ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀ ਇੱਕੋ ਤੀਰ ਤੋਂ ਮੁਕਾਣ ਜੀ।
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ । ਧਰਮ...
 ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਖੰਡਾ ਖੂਬ ਚਲਾਇਆ ਹੈ।
 ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਹੈ।
 ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਵੈਰੀ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹੁਣ ਜੀ।
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ । ਧਰਮ...
 ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਬਲਬੀਰ ਜੀ।
 ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਵੀਰ ਜੀ।
 ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਿਧਾਨ ਜੀ।
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ । ਧਰਮ...
 ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ, ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਭਾਈ।
 ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਧਾਕ ਮਚਾਈ।

*ਪਿੰਡ ਮੀਰਾਪੁਰ ਮੋਦੀ ਵਾਲਾ ਕੁੰਡਲ, ਡਾਕ: ਚੂਹੜਵਾਲਾ ਹਵੈਤ ਪੁਰ, ਤਹਿ: ਧਾਮਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਿਜਨੌਰ, ਯੂ.ਪੀ.; ਮੋ: +੯੧੯੪੫੭੯੩੫੯੬੭

‘ਨਿਰਮਲ’ ਫੁਲਾ ਸਿੰਘ ਨੌਜਵਾਨ ਜੀ।

ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨ ਜੀ । ਧਰਮ...

ਪਉੜੀ

ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਸੂਰਮਾ, ਸਮਾਂ ਗੁਜਾਰੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਿਆਰੇ।

ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਗਾਤਰੇ ਫੱਬਦੀ, ਸਜਦੇ ਦਸਤਾਰੇ।

ਹੱਥ ’ਚ ਪਕੜੇ, ਖੰਡਾ ਦੋ ਧਾਰੇ।

ਚੱਕਰ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰਦੇ, ਜਿਉਂ ਚਮਕਣ ਤਾਰੇ।

‘ਨਿਰਮਲ’ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਨੇ, ਸਿੰਘ ਸਚਿਆਰੇ।

ਤਥਾ ਵਾਕ ਕਵੀ

ਖੱਬੇ ਪਕੜਿਆ ਢਾਲਾ, ਸੱਜੇ ਦੋ ਧਾਰੀ।

ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਮਾ ਯੋਧਾ ਉਪਕਾਰੀ।

ਗਾਵੇਗੀ ਜੱਸ ਇਸ ਦਾ, ਦੁਨੀਆ ਸਾਰੀ।

ਚੜ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਇਸ ਨੂੰ, ਹੈ ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ।

ਬੈਠਾ ਚੌਕੜ ਲਾਇਕੇ, ਯੋਧਾ ਬਲਕਾਰੀ।

‘ਨਿਰਮਲ’ ਸੁਹੀਏ ਆਕੇ, ਹੈ ਅਰਜ਼ ਗੁਜਾਰੀ।

ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਉਪਾਅ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਸਰੋਵਰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਉੱਥੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਛਕ ਕੇ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਬੇਅੰਤ ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਚੜਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਵਾਰਤਾ ਜਾ ਦੱਸੀ:

ਗਣਪਤੀ ਛੰਦ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੈਠੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਨਾਲ,

ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੁਰਕ ਢਾਹੁਣ ਲੱਗੇ ਨੇ।

ਵੈਰੀ ਦਲ ਜੁਲਮ ਕਮਾਉਣ ਲੱਗੇ ਨੇ।

ਪਾਪੀਆਂ ਤਾਲ ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਜੀ,

ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਤਾਉਣ ਲੱਗੇ ਨੇ।

ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਜੁਲਮ ਕਮਾਉਣ ਲੱਗੇ ਨੇ।

ਕਬਜ਼ਾ ਨੇ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉੱਤੇ,

ਸਿੱਖੀ ਸ਼ਾਨ 'ਚ ਫ਼ਰਕ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ ਨੇ।
 ਨਵਾਂ ਸਿੱਕਾ ਆਪਣਾ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗੇ ਨੇ।
 ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੁਣ ਲਾਲੇ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ,
 ਖੰਡੇ ਨੂੰ ਸੀ ਝੱਟ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਲੱਗਿਆ।
 ਕਵੀ 'ਨਿਰਮਲ' ਸੱਚ ਗਾਉਣ ਲੱਗਿਆ।

ਦੋਹਰਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ, ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜੋ ਹਾਲ।
 ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਹ ਵਾਰਤਾ, ਦੱਸਾਂ ਕਰਕੇ ਖਿਆਲ।

ਕਬਿੱਤ

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ,
 ਦੱਸੀਂ ਜਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਤੂੰ ਹਾਲ ਜੀ!
 ਬਾਬਾ ਜੀ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ,
 ਸੁਣੋ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹੋ ਕਰ ਕੇ ਖਿਆਲ ਜੀ!
 ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦਿਸਦਾ ਨਾ ਸਿੰਘ ਕੋਈ,
 ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਹੁਣ ਤਾਲ ਜੀ!
 'ਨਿਰਮਲ' ਸੁਣੀ ਜਦੋਂ ਵਾਰਤਾ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ,
 ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਖੰਡਾ ਫੜੀ ਖੱਬੇ ਝੱਟ ਢਾਲ ਜੀ।

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮਾ ਕੜਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ ਅਜੇ ਜਿੰਦਾ ਹਨ। ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੇ! ਤੁਹਾਡੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਵਾਰਤਾ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ, ਕਿ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦੇਖੋਗੇ, ਜੋ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਉਣਗੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਏ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ਾਦਾ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਰਾਹ ਦਾ ਖਰਚ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਦੋਹਰਾ

ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗਰਾਂ ਭਬਕ ਕੇ, ਉਠਿਆ ਸਿੰਘ ਦਲੇਰ।
 ਗੁਰਧਾਮ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਵਣਾ, ਨਾ ਲਾਉਣੀ ਦੇਰ।

ਵਰਨ ਕੁਰੰਗ ਗੱਤ ਛੰਦ

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਝੱਟ ਜੰਗਲ 'ਚ ਜਾਂਵਦਾ।
 ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਂਵਦਾ।
 ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਬਾਬੇ ਢਾਲ ਕਿਰਪਾਨ ਜੀ।
 'ਨਿਰਮਲ' ਜੰਗ ਲੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਜੀ।

ਕੱਬਿਤ

ਪੂਰ ਦਿੱਤਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਜੀ,
ਮਨ ਭੌਂਦੇ ਵੈਰੀ ਹਨ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਂਵਦੇ।
ਤੁਰਕਾ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ,
ਕਰ ਕੇ ਕਬਜ਼ਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਂਵਦੇ।
ਸੁਣੀ ਜਦੋਂ ਵਾਰਤਾ ਦਰਦ ਭਰੀ ਖਾਲਸੇ ਨੇ,
ਝੱਟ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਹੱਥ ਹਨ ਪਾਂਵਦੇ।
ਸੂਰਮੇ ਕੱਠੇ ਹੋਏ 'ਨਿਰਮਲ' ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਜੀ,
ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਯੋਧੇ ਜੈਕਾਰੇ ਸੀ ਬੁਲਾਂਵਦੇ।

ਕੋਰੜਾ ਛੰਦ

ਟੇਕ--ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...
ਮਾਲਵੇ ਤੋਂ ਤੁਰੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਜੀ।
ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਨੰਗੀ ਕਿਰਪਾਨ ਜੀ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਦੇ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ।
ਸੈਨਾਪਤੀ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ।
ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਹੜ ਵਾਂਗੂੰ ਜਾਵੇ ਤਣਿਆ।
ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘ ਯੋਧੇ ਧਨੀ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...
ਹਰੀ ਕੇ ਪੱਤਣੋਂ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਪਾਰ ਸੀ।
ਦੰਡ ਦੇਣਾ ਵੈਰੀ ਨੂੰ, ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸੀ।
ਲੈ ਲੈ ਸਿੰਘੋ ਬਦਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...
ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਵਦੇ।
ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗਾਂਵਦੇ।
ਨਾਲੇ ਸਿੰਘ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਦੇ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...
ਗੁਰੂ ਪੰਚਮ ਦਾ ਇਹ ਸੋਹਣਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਣਾਮ ਹੈ।
ਕੀਤਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...

ਦੇਖ-ਦੇਖ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਗੁਰਧਾਮ ਜੀ।
 ਕੀਤਾ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਬਿਸਰਾਮ ਜੀ।
 ‘ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ’ ਸੱਚ ਉਚਾਰਦੇ।
 ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿੰਘ ਜਾਂਦੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...

ਦੋਹਰਾ

ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ, ਹੋਏ ਝੱਟ ਤਿਆਰ।
 ਗੱਜੇ ਸ਼ੇਰ ਮੈਦਾਨ ਮੇਂ, ਹੋ ਘੋੜੇ ਅਸਵਾਰ।

ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਥਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ। ਖਾਲਸੇ ਪਾਸ ਉਸ ਵਕਤ ਸਿਰਫ ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਛੋਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੱਠ-ਮੁੱਠ ਛੱਕ ਕੇ ਸੂਰਬੀਰ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਨ:

ਤਰਜ਼ ਮਾਹੀਆ

ਮੁੱਠ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਤੇ। ਮੁੱਠ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਤੇ।
 ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਗੱਜਦੇ ਨੇ, ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਤੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ...
 ਛੇਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਿਆਰ ਖਾਲਸਾ! ਛੇਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਿਆਰ ਖਾਲਸਾ!!
 ਪੈ ਜਾਓ ਟੁੱਟ ਵੈਰੀਆਂ ‘ਤੇ, ਹੋ ਕੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਖਾਲਸਾ! ਪੈ ਜਾਓ...
 ਤੇਗੋ ਕੱਢ ਲੈਂ ਮਿਆਨਾਂ ‘ਚੋਂ, ਤੇਗੋ ਕੱਢ ਲੈਂ ਮਿਆਨਾਂ ‘ਚੋਂ!!
 ਬਦਲੇ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ, ਲਉ ਮੁਗਲ ਪਠਾਨਾਂ ਤੋਂ! ਬਦਲੇ...
 ‘ਨਿਰਮਲ’ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਨਾ ਅੜਨਾ ਜੇ! ਨਿਰਮਲ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਨਾ ਅੜਨਾ ਜੇ!!
 ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ-ਤਾਣ ਕੇ, ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਜੇ! ਛਾਤੀਆਂ..

ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਬੋਲੇ, ਸਿੰਘੇ!
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਧਾਮ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਬਦਲੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ,
 ਲਕੀਰ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਭ ਸਿੰਘ ਟੱਪ ਕੇ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ।
 ਪਹਿਲੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ।

ਤਬਾ ਵਾਕ ਕਵੀ

ਸਿੰਘੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਨਹੀਂ! ਸਿੰਘੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਨਹੀਂ!!
 ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਰੁਕਣਾ ਨਹੀਂ! ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ...
 ਸਿੰਘੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਵਾਂਗੇ! ਸਿੰਘੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਵਾਂਗੇ।
 ਜ਼ਾਲਮ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ ਤੇ, ਝੰਡਾ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਝੁਲਾਵਾਂਗੇ। ਜ਼ਾਲਮ...
 ਹਰਿਮੰਦਰ ਸੀਸ ਨਿਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸੀਸ ਨਿਵਾਉਣਾ ਹੈ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਹੀ ਧਿਆਉਣਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰ...

‘ਨਿਰਮਲ’ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨੇ। ਨਿਰਮਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨੇ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਰਫ ਜਾਂਦੇ, ਛੱਡਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਨੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ...

ਦੋਹਰਾ

ਤੁਰਕ ਦਲ ਵੀ ਆ ਗਿਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ।

ਗਿਣਤੀ ਬੀਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ, ਫੜ੍ਹ ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ।

ਇਹ ਉਸ ਵਕਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਸਿਰ ਦੇ ਅੱਸੀ ਰੁਪਏ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਪਰ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜਸੂਸ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਹੀ ਸੀ। ਕਿ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜਸੂਸਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਖਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ। ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਦਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤੁਰਕ ਦਲ ਦੀ ਫੌਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਪਹੁੰਚਨ ’ਤੇ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆ ਮੋਰਚੇ ਲਾਏ।

ਦੋਹਰਾ

ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਦਲ ਸੀ, ਪਹੁੰਚਾ ਆਣ ਮੈਦਾਨ।

ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਸੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੁਣੋ ਕਰ ਕੇ ਧਿਆਨ!

ਪਉੜੀ

ਤਰਨ ਤਾਰਨੋ ਤੁਰ ਪਏ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਚਿਆਰੇ।

ਕਿਰਪਾਨ-ਨੇਜ਼ੇ ਹੱਥ ਸੀ, ਮਾਰਨ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ।

ਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਮੇ, ਪਏ ਛੱਡਣ ਜੈਕਾਰੇ।

ਵੈਰੀ ਬੈਠੇ ਰਾਹ ’ਤੇ, ਡਾਹਢੇ ਹੰਕਾਰੇ।

ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਮੋਰਚੇ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੀ ਭਾਰੇ।

ਗੋਹਲਵੜ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ, ਹੋਏ ਘੱਲੂਘਾਰੇ।

ਸਿੰਘ ਪੈ ਗਏ ਟੁੱਟ ਕੇ, ਕਈ ਵੈਰੀ ਮਾਰੇ।

‘ਨਿਰਮਲ’ ਜੰਗ ਮਚਾਂਵਦੇ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਿਆਰੇ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦਲ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੋਹਲਵੜ ਪਾਸ ਚੱਬੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਫੌਜ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਬੀਰ ਬਹਾਦਰ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਦਲਾਂ ਦਾ ਘਮਾਸਾਨ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਉੜੀ

ਸਿੰਘ ਵੈਰੀ 'ਤੇ ਪੈ ਗਏ, ਕਰਕੇ ਤੇ ਹੱਲੇ।
 ਆਹੂ ਲਾਹੇ ਸੂਰਿਆਂ, ਕਰ ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ।
 ਕਿਰਪਾਨ ਚੱਲੀ ਜ਼ੋਰ ਦੀ, ਪਾ ਕੇ ਤੜਬੱਲੇ।
 ਲੋਥ 'ਤੇ ਚੜੀ ਲੋਥ ਸੀ, ਫੱਟ ਦਿੱਸਣ ਅੱਲੇ।
 ਤੀਰ ਕਮਾਨੋਂ ਛੁੱਟਦੇ, ਜੋ ਜਾਣ ਨਾ ਝੱਲੇ।
 'ਨਿਰਮਲ' ਰਤ ਵਹਿ ਤੁਰੀ, ਜਿਵੇਂ ਖਾਲਾ ਚੱਲੇ।

ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਧਰ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁਗਲ ਦਲ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਭੁਲਨਾ ਛੰਦ ਤੇ ਬੈਂਤ

ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਹਾਥੀ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ, ਰਿਹਾ ਫੌਜ ਨੂੰ ਖੂਬ ਲੜਾ ਹੈ ਜੀ।
 ਤਕੜੇ ਮੋਰਚੇ ਆਪਣੇ ਕਰੀ ਬੈਠਾ, ਆਪਣੀ ਵਾਹ ਪੂਰੀ ਰਿਹਾ ਲਾ ਹੈ ਜੀ।
 ਪੈ ਜਾਊ ਟੁੱਟ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਦੇਵੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਪੈਰ ਹਿਲਾ ਹੈ ਜੀ।
 ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਦਾ ਵੱਢ ਕੇ ਸਿਰ ਸਿੰਘੋ, ਦੇਵੇ ਧਰਤ ਉੱਪਰ ਗਿਰਾ ਹੈ ਜੀ।
 ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲੈ ਕੇ, ਲੈ ਸੀ ਘੋੜੇ ਤੁਰੰਤ ਦੁੜਾ ਹੈ ਜੀ।
 'ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ' ਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵੱਢ 'ਤੇ, ਦਿੱਤਾ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਭੁਲਾ ਹੈ ਜੀ।
 ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਸਰਦਾਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ।

ਤਰਜ਼ ਮਿਰਜ਼ਾ, ਰੂਪਾਂਤਰ ਸੁਰ

ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਨ, ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਬੀਰ।
 ਘੋੜੇ ਜਾਨ ਦੁੜਾਂਵਦੇ, ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਫੜ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ।
 ਦਲ ਹਨ ਜਾਂਦੇ ਚੀਰਦੇ, ਕਰ ਕੇ ਲੀਰੋ ਲੀਰ।
 ਖੂਨ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਚੱਲਿਆ, ਤਰਦੇ ਜਾਣ ਸਰੀਰ।
 ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਘੇਰਿਆ, ਹਾਥੀ ਮਸਤ ਅਖੀਰ।
 ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਜਰਨੈਲ ਸੀ, ਭੱਜਿਆ ਘੱਤ ਵਹੀਰ।
 ਸਿੰਘ ਦਾ ਘੋੜਾ ਉਛਲਿਆ, ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤਕਸੀਰ।
 ਸਿਰ ਵੱਢ ਨੇਜੇ ਟੰਗਿਆ, ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਬਲਬੀਰ।
 ਮੁਗਲ ਠੰਡਾ ਹੋਇ ਗਿਆ, ਤੜਫ ਰਹੀ ਤਸਬੀਰ।
 'ਨਿਰਮਲ' ਪਈਆਂ ਭਾਜੜਾਂ, ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਧੇ ਤੀਰ।

ਪਿਆਰੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨੇਜੇ 'ਤੇ ਟੰਗਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਦਲ ਵਿਚ ਭਾਜੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਜਹਾਨ ਖਾਂ ਦੀ ਲੋਥ ਹਾਥੀ ਦੇ ਹੁੱਦੇ ਵਿਚ ਤੜਫ-ਤੜਫ ਕੇ ਠੰਡੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਭੱਜੀ ਜਾਂਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਾਲਮ ਸ਼ਾਹ, ਜਬਰਦਸਤ ਖਾਂ, ਅਲੀ ਖਾਂ ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਖਾਂ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਮੋੜਵਾਂ ਹੱਲਾ ਇਉਂ ਕਰਵਾਇਆ:

ਦੋਹਰਾ

ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਸੀ, ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਘਮਸਾਨ।
ਲੋਥ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਲੋਥ ਸੀ, ਸੁਣੋ ਕਰ ਕੇ ਧਿਆਨ!

ਕੋਰੜਾ ਛੰਦ

ਲੋਥ 'ਤੇ ਲੋਥ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਏ ਦਿੱਤੀ।
ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਖੂਬ ਘਟਾਏ ਦਿੱਤੀ।
ਸਿੰਘ ਲਲਕਾਰ-ਲਲਕਾਰ ਮਾਰਦੇ।
ਤੌਬਾ-ਤੌਬਾ ਜਾਣ ਮੁਗਲ ਪੁਕਾਰਦੇ।
ਅੱਗੋਂ-ਪਿੱਛੋਂ ਵਾਰ ਹੋਏ ਡਟ-ਡਟ ਕੇ।
ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਲੜੇ ਹਟ-ਹਟ ਕੇ।
ਕਈ ਸਿੰਘ ਸੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਂਵਦੇ।
ਧਰਮ ਦੇ ਲੇਖੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਲਾਂਵਦੇ।
'ਨਿਰਮਲ' ਸੀ ਹੜ ਖੂਨ ਦਾ ਚੱਲਿਆ।
ਇੱਲਾਂ ਨੇ ਹੈ ਜਾਨ ਲਉ ਆਕਾਸ਼ ਮੱਲਿਆ।
ਜਮਾਲ ਖਾਂ ਬਾਬੇ ਵੱਲ ਆਵੇ ਭੱਜਿਆ।
ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਬਾਬੇ ਨੇ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ।

ਦੋਹਰਾ

ਦੋਵਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ, ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਆਨ।
ਤਲਵਾਰ ਚੱਲੀ ਜ਼ੋਰ ਦੀ, ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਘਮਸਾਨ।

ਸੈਨਾਪਤੀ ਜਮਾਲ ਸ਼ਾਹ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਲਲਕਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਾਂ ਦੋਵੇ ਇਸ ਯੁੱਧ ਦਾ ਹੱਥੋਂ-ਹੱਥ, ਦੋ ਟੁੱਕ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਈਏ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਖ ਦੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰੇ। ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਦੋ ਧਾਰੇ ਖੰਡੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਜਮਾਲ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਤਲਵਾਰ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਦੋਵਾਂ ਤਰਫ਼ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਯੁੱਧ ਦੇਖਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਬੈਂਤ

ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਬਲੀ ਯੋਧੇ,
 ਪੈਂਤੜੇ ਬੰਨਣ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਕੇ ਤੇ।
 ਬਦਲੇ ਪੈਂਤੜੇ ਇਕ ਪਲ ਅੰਦਰ,
 ਪੈਣ ਦੋਵੇਂ ਕਚੀਚੀਆਂ ਵੱਟ ਕੇ ਤੇ।
 ਦੋਵੇਂ ਧਨੀ ਪਲੱਥੇ ਦੇ ਲੜਨ ਲੱਗੇ,
 ਲੜੇ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਐਨ ਡਟ ਕੇ ਤੇ।
 ‘ਨਿਰਮਲ’ ਜਮਾਲ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰ ਉਛਲੇ ਨੇ,
 ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਭੋਇ ‘ਤੇ ਸੀਸ ਕੱਟਕੇ ਤੇ।

ਦੋਹਰਾ

ਜਮਾਲ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੜਫ ਕੇ ਨਿਕਲੀ ਜਾਨ।
 ਵੈਰੀ ਰੰਗ ਫਿੱਕੇ ਸੀ, ਬਿਖਰ ਗਿਆ ਸਭ ਮਾਣ।
 ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ, ਖੰਡਾ ਖੂਬ ਚਲਾਣ।
 ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਸੇਰ ਦਾ ਖੰਡਾ, ਜ਼ਾਲਮ ਬਹੁਤ ਝਟਕਾਨ।
 ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੀ ਗੁਰੂ ਦਾ, ਗੱਜਿਆ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ।
 ਦੋ ਧਾਰੇ ਖੰਡੇ ਨਾਲ, ਮੋਮਨ ਵੱਢੇ ਘੇਰ।

ਬੈਂਤ

ਗੁਰੂ ਸਿੰਘਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਵਾਢ ਕੀਤੀ,
 ਮੋਮਨ ਹੱਥ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਤੋਬਾ-ਤੋਬਾ ਕਰ ਭੱਜੇ ਜਾਂਵਦੇ ਸੀ,
 ਆਫ਼ਤ ਪੈ ਗਈ, ਇਹ ਫਰਮਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਸੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸ਼ਕਤੀ,
 ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਦੋ-ਦੋ ਝਟਕਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਖੇਮ ਸਿੰਘ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ,
 ਮੋਮਨ ਵੱਢ-ਵੱਢ ਬਹੁਤ ਮੁਕਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਬਰ ਅਲੀ ਵੱਢਿਆ,
 ਵੱਡਾ ਜਰਨੈਲ ਧਰਤ ਲਿਟਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਬਰਦਸਤ ਮਾਰਿਆ,
 ਵੱਡੇ ਖਾਨ ਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਟੁੱਕੜੇ-ਟੁੱਕੜੇ ਹੋਏ,
 ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਮੋਮਨ ਭੱਜ ਜਾਂਵਦੇ ਨੇ।

ਮੋਮਨਾਂ ਦੇ ਹੋਂਸਲੇ ਟੁੱਟ ਗਏ ਸਨ,
 ਬਚੇ ਅਟਾਰੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਕਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਾ ਸਭ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ,
 ਮਾਰੇ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਅੱਖ ਉਠਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੀ ਸਿੰਘ ਫੌਜ ਪਹੁੰਚੀ,
 ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਵੱਡੇ ਸੂਰਮੇ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਣ ਪੂਰਾ,
 ਸਿੰਘ ਫਤਹਿ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਲਾਂਵਦੇ ਨੇ,
 ਬਾਬਾ ਜੀ ਹੋ ਗਏ ਅਮਰ ਸਦਾ,
 ਝੰਡਾ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਝੁਲਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਤਲਾਅ ਕਿਨਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ,
 ਸਿੰਘ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਜੀ,
 ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੇ ਬਾਣੀ ਗਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ,
 ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ 'ਚ ਨਾਮ ਲਿਖਾਂਵਦੇ ਨੇ।
 ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਸੀ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ,
 'ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ' ਸੱਚ-ਖੰਡ ਜਾਂਵਦੇ ਨੇ।

ਬੈਂਤ

ਅਠੱਤਰ ਬਰਸ ਸੀ ਉਮਰ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਾਈ ਸੀਸ ਕਟਾ ਕਰਕੇ।
 ਵੱਡਾ ਮੋਰਚਾ ਸਿੰਘਾਂ ਜਿੱਤ ਲੀਤਾ, ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਧਿਆ ਕਰਕੇ।
 ਵੈਰੀ ਦਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾਏ, ਸੀ ਖੁਦ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਕਰਕੇ।
 ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਫਰਮਾ ਕਰਕੇ।
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਾਫ ਕੀਤਾ, ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਹੈ ਲਗਾ ਕਰਕੇ।
 ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਕੀਮਤੀ ਸੰਗ ਮਰ-ਮਰ ਫਬਾ ਕਰਕੇ।
 ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਸਜਾ ਕਰਕੇ।
 ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਪੰਥ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ, 'ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ' ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਗਾ ਕਰਕੇ। ■

ਪਿੰਡ ਭੜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ

-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਖਮਾਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਿੰਡ ਹੈ ਭੜੀ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਖੰਨਾ-ਸੰਘੋਲ-ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਖੰਨਾ ਤੋਂ ਇਹ ਪਿੰਡ ੯ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਭੜੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ 'ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰਿਆਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਜਿੱਥੇ ਦੇਗ-ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਲਮ ਦਾ ਵੀ ਧਨੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਵਰਗੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਅਤੇ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਵਰਗੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭੰਗੂਆਂ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗੂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਭੰਗੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਸਿੰਧ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿਵੀਸਤਾਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਭੰਗੂ ਦਾ ਪੋਤਾ ਕਾਕਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਾਕੇ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦਾਹਿਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਰਬਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੱਟ ਕਬੀਲੇ ਰਾਜੇ ਦਾਹਿਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸਨ। ਮੁਹੰਮਦ-ਬਿਨ-ਕਾਸਮ ਇਸ ਫੁੱਟ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੱਟ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਦਾਹਿਰ ਦੀ ਮੁਹੰਮਦ-ਬਿਨ-ਕਾਸਮ ਤੋਂ ਮੂੰਹ-ਤੋੜ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਭੰਗੂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕ ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਕੋਟ ਤੇ ਝੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੇ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਆਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਸਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੇ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਇਹ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ।

ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ-੨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਿੰਡ ਹੈ ਮੀਰਾਂਕੋਟ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ-ਅਜਨਾਲਾ ਸੜਕ ਤੋਂ ੩ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹੈ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਇਹ ਪਿੰਡ ੮ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ. ਹਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਸ. ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸੰਨ

*ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ।

੧੭੨੬ ਈ: ਵਿਚ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ-ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾ ਲਈ।

ਸੰਨ ੧੭੩੮ ਈ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਤਾਂ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕੱਟ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਗਏ:

ਦਸਣ ਵਾਲੇ ਦਸ ਰੁਪਏ, ਔ ਮਾਰਨ ਵਾਲ ਪਚਾਸ।

ਯਹ ਲਾਲਚ ਤੁਰਕਨ ਦਯੋ, ਤਬ ਸਿੰਘਨ ਭਯੋ ਨਾਸ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਮਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੌਧਰੀ ਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਆਂ, ਸਾਹਿਬ ਰਾਏ, ਕਰਮਾ ਛੀਨਾ, ਰਾਮਾ ਆਦਿ ਜੋ ਜੰਡਿਆਲਾ, ਰਾਜਾ ਸਾਂਸੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ, ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ:

ਟੋਲ ਟੋਲ ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਮਾਰੇ, ਜੈਸੇ ਮਾਰੇ ਟੋਲ ਸ਼ਿਕਾਰੇ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕਠਿਨ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਿਯਤ ਕਰ ਕੇ ਢੰਡੇਰਾ ਪਿਟਵਾ ਦਿੱਤਾ:

ਜੋ ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਕਊ ਲੁਕਾਵੇ, ਸੋ ਵਹਿ ਅਪਨੀ ਜਾਨ ਗੁਵਾਵੇ।

ਆਇ ਸਿੰਘਨ ਬਤਾਵੈ ਨਾਂਹੀ, ਵੈ ਭੀ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦ ਗੁਵਾਹੀ।

ਜੋ ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਸਾਕ ਕਰੇਵੈ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੋ ਹੋਵਨ ਲੇਵੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਭਾਈ ਨੱਥਾ ਖਹਿਰਾ ਬੜਾ ਭਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਸ: ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ 'ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਂਹ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਗਿਆ। ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਉੱਥੋਂ

ਆਪ ਬੀਕਾਨੇਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਜਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਬੁੱਢਾ ਜੋਹੜ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੰਗਾ ਨਗਰ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਰੇਤ ਦੇ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਰੁੜ ਕੇ ਇੱਥੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਇੱਥੇ ਜੋ ਛੱਪੜ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁੱਢਾ ਜੋਹੜ ਭਾਵ ਬੁੱਢਾ ਛੱਪੜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੁਕਣਗਾਹ ਵਿਚ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਹੋਰ ਸਖਤੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਵੇਲੇ-ਕੁਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਚਕਮਾ ਦੇ ਕੇ ਰਫੂ-ਚੱਕਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਜਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੱਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਜਮਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹੁੱਕਾ ਪੀ ਕੇ ਅਤੇ ਵੇਸਵਾ ਨਚਾ ਕੇ ਘੋਰ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ:

ਕੀਓ ਉਪਦ੍ਰਵ ਤੁਰਕ ਬਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰਦੁਆਰ।

ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਮੇਂ ਕੰਚਨੀ, ਰਖੇ ਤੁਰਕਨ ਕੋ ਸਰਦਾਰ।

ਮੰਡਿਆਲੀ ਕੋ ਰੰਘੜੋ, ਮੱਸਾ ਤਾ ਕੋ ਨਾਮ।

ਕਰੇ ਬਿਅਦਵੀ ਹਰਿ ਮੰਦਰ, ਪਾਪੀ ਬਡੋ ਹਰਾਮ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਿੰਘ ਬੁੱਢਾ ਜੋਹੜ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਪੰਥਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸ. ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸੂਹੀਏ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਉਬਾਲੇ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਟ ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ:

ਹਮ ਮਾਰੈਂ ਜਾਇ ਤੁਰਕਨ ਤਾਈਂ, ਚਰਨ ਛੂਹੋਂ ਖਾਲਸੇ ਆਏ।

ਜੇ ਕਰ ਸੀਸ ਲਗੇ ਗੁਰ ਅਰਥ, ਧੰਨ ਜਨਮ ਧੰਨ ਮਰਣ ਸਮਰਥ।
ਮਰਨੇ ਤੇ ਕਯਾ ਡਰਪਨਾ, ਲੇ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇ ਧਾਰ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤਰਨਤਾਰਨ ਲਾਗੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਥੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਲੱਦ ਲਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਮੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਇਲਾਇਚੀ ਬੇਰੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਠੀਕਰੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ਅੰਦਰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੂਨ ਉਤਰ ਆਇਆ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੁੱਕਾ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਠੀਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਆਏ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ 'ਚੌਧਰੀਆਂ' ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਦੋਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਠੀਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪਲੰਘ ਹੇਠ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਝੁਕਿਆ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਧੜ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦਾ ਸਿਰ ਨੇਜਿਆਂ 'ਤੇ ਟੰਗ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਖੂਬ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ। ਮੁਖਬਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਖ ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫੜਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਖਬਰੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਚੈਂਚਲ ਸੰਧੂ ਚੀਚੇ ਵਾਲਾ, ਹੈਬਤ ਮੱਲ ਨੇਸ਼ਟੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੂਹ ਜਾ ਲਾਈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਕਿੱਥੇ ਲੁਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖਾਸ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਪੂਹਲਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੁਖਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਪੂਲੇ ਵਾਰੇ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਭਗਤ ਸਦਾਵੈ ਜੋਊ, ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਪਾਸ ਸੋਊ ਖਰਚ ਪੁਚਾਇ ਹੈ।
ਆਪ ਦੁਖ ਭੂਖ ਸੈਹੈ, ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਸੂਖ ਦੈਹੈ, ਭੁਜੇ ਚਣੇ ਚਾਬੈ ਆਪ ਰੋਟੀ ਉਨੈਂ ਦਾਇ ਹੈਂ।
ਜਾਨਕੈ ਭਗਤ ਤਾਂਕਾ ਮਾਨਹੈ ਬਚਨ ਲੋਗ, ਭੋਗਸ਼ਾਹੀ ਚੋਰਨ ਕੋ ਹੋਰਨ ਤੇ ਦਯਾਇ ਹੈ।
ਔਰ ਮੀਰਾਂਕੋਟੀਆ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤਾਂਕੋ ਯਾਰ, ਰਾਖਤ ਪਯਾਰਵੇ ਸੁਨੈਰੀਏ ਸਦਾਇ ਹੈ।

ਸਿੰਘ ਤਾਂਕੇ ਸਬ ਬਹੁ ਧਾੜਾ ਚੋਰੀ ਕਰਾਤ, ਆਤ ਧਨ ਜੋਊ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਕੇ ਜਾਇ ਹੈ।

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਏ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ੨੦ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਕੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਏ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਏ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਵਿਚ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਕੇ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਪਿੰਡ ਉੱਪਰ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਖਹਿਰੇ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਕੇ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਜੋ ਵੀ ਜੀਅ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਨੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਏ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਨੱਥੇ ਨੂੰ ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ। ਨੂਰਦੀਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਾਲਮ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦੇਣਗੇ। ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਰਹਿਮ ਦੀ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਨੂਰਦੀਨ ਇਸ ਨਾਲ ਭਬਕ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪਤਾ ਹੈ ? ਨੱਥਾ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਨੱਥਾ ਜਾਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿਓ, ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਭਾਣਜਾ ਅਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਘਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੌਕਰ ਬਾਲਕ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੰਬੋਆਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਨੱਥਾ ਗਏ।

ਹਰਿਭਗਤ ਨਿਰੰਜਨੀਏ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮੁਖਬਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਫੌਜਦਾਰ ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ। ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿੱਛੋਂ ਆ ਕੇ ਨੂਰਦੀਨ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ 'ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਘਮਾਸਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ

ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ, ਸਿਰਫ ਉਸ ਦਾ ਭਾਣਜਾ ਹੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਸਕਿਆ:

ਨੱਥੇ ਭਾਣਜਾ ਇਕ ਬਚਿਓ ਔਰ ਬਚਿਓ ਸਿੰਘ ਰਾਏ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਜਾਨ ਵਿਚ ਜਾਨ ਰਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘੁੱਟੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬੱਚਾ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਨੱਥਾ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵੈਰੀ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਪਾਸ ਆ ਗਏ। ਬੱਚੇ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਜਬਰਦਸਤ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਧੋਣ ਵੱਢੀ ਗਈ। ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਉਹ ਬਚ ਗਿਆ:

ਜਬ ਘੋੜਨ ਕੀ ਫੇਟਨ ਗੇਰਾ, ਗਰਦਨ ਪਰ ਮਾਰੀ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰਾ।

ਗਰਦਨ ਕਟਕੇ ਘੰਡੀ ਰਹਾਈ, ਗਲ ਪਰ ਦੂਜੀ ਫੇਰ ਚਲਾਈ।

ਕਟ ਗਈ ਹੰਸਲੀ ਮੋਢੇ ਤਾਈ, ਤੀਜੀ ਸਿਰ ਪਰ ਫੇਰ ਲਗਾਈ।

ਕਾਟ ਮੋਢੇ ਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂ ਧਸਾਈ, ਇਮ ਕਰ ਸ਼ਾਹ ਰਗ ਭਈ ਬਦਾਈ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਖੇਤਾਂ 'ਚੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਥੋਂ ਲੰਘੀ ਤਾਂ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਸਹਿਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਿੰਡ ਰੁਟਾਲੇ ਲੈ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਤਾਈ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਬਚ ਗਿਆ:

ਤਾਈ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਕੀ ਰੁਟਿਆਲੇ ਪਿੰਡ ਹੁਤੀ ਆਈ,

ਦੀਓ ਓਨ ਤਾਹੀ ਜਾਈ ਕਰਵਾਈ ਕਾਰੀ ਹੈ।

(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ)

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੋਮਨ ਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਤੇ ਬਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਦੇਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਆਇਦ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਉਤਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਖ਼ਾਸ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰੰਬੀ ਨਾਲ ਖੋਪਰੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ:

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦਿਖਾਲਕੇ ਕਹਯੋ ਦੇਹੁ ਚਰਖ ਚੜ੍ਹਾਇ।

ਮਿਥੀ ਜਿਵੇਂ ਥੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿਮ ਚੜ੍ਹਯੋ ਸਰਖ ਪਰ ਧਾਇ।

ਧੰਨ ਜਨਮ ਧੰਨ ਕਰਮ ਉਨ ਸਿਖੀ ਰਖੀ ਸਿਰ ਲਾਇ।

ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਸੁਨ ਖੁਸ਼ ਭਯੋ ਚੜ੍ਹਯੋ ਚਰਖ ਸਿਤਾਬ।

ਅਸਾਂ ਨਮਿਤ ਆਪ ਆ ਮਿਲਯੋ ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਿੰਘ ਮਤਾਬ

ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੱਤ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸ. ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੧੭੪੫ ਈ: ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਖਾਸ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਚਰਖੀ ਉੱਪਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਉਹ ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਸਮੇਂ ਕੁੱਝ ਰਹੀੜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰੋੜਸਿੰਘੀਆ ਮਿਸਲ ਦੇ ਸ: ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਕਰੋੜਸਿੰਘੀਆ ਮਿਸਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਆਪ ਨੇ ਕਰੋੜਸਿੰਘੀਆ ਮਿਸਲ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਸੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸ. ਦੁਲਚਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ) ਆਪਣੀ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਵਾਇਆ। ੧੭੬੩ ਈ: ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਕਰ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਭੜੀ ਸਮੇਤ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਇਸ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਏ। ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸ. ਕੰਵਰ ਸਿੰਘ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬਡਲਾ ਕੋਟਲਾ ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਭੜੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਨ ੧੮੧੦ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤਕ ਪਿੰਡ ਮੀਰਾਂਕੋਟ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਆਪਣੀ ਭੜੀ ਵਾਲੀ ਜਗੀਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਭੜੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਕਪਤਾਨ ਮਰੇ ਨਾਲ ਸੰਨ ੧੮੦੭ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਖਤਰ ਲੋਨੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕਪਤਾਨ ਮਰੇ ਨੇ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੂੰ ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ

ਲਿਖਤ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਵੀ ਵਿਖਾਇਆ। ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਬਾ-ਦਲੀਲ ਕਪਤਾਨ ਮਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ, ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਕੇ ਦਿਨ-ਕਟੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਲਈ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਵਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੂਝਵਾਨ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਹੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਕਪਤਾਨ ਮਰੇ 'ਤੇ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਠੀਕ ਸਮਝ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲੁਧਿਆਣਾ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਸਨ:

-ਉਸੀ ਕਚਹਿਰੀ ਹਮ ਥੇ ਗਏ, ਸੁਨ ਯਹ ਬਾਤ ਸੁ ਚਿੰਤਤ ਭਏ।

ਯਹ ਮੋਲਵੀ ਹੈ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਕੱਬ ਸਿਖਨ ਜਸ ਕਰੈ ਬਖਾਨ॥੨੬॥

ਕਰ ਗੋਸਟ ਹਮ ਮਰੀ ਸਮਝਾਯੋ, ਉਸਕਾ ਲਿਖਿਆ ਹਮਹਿ ਦਿਖਾਯੋ।

ਉਸ ਕੋ ਦੇਖ ਹਮ ਬਾਤ ਉਚਾਰੀ, ਇਨ ਗਲ ਖਾਲਸੇ ਕਹੀ ਨ ਸਾਰੀ॥੨੭॥...

-ਸੋ ਮਰੀ ਹਮਾਰੋ ਮਿਤ ਭਯੋ, ਤਿਮ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਲਿਖਾਇ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼- ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ)

ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਨਾਨਾ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਲੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਸੰਨ ੧੮੪੬ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ--ਸ. ਸੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸਨ।

ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਚੰਗਾ ਨਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੮੫੭ ਈ: ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੰਗੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਤੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵੀ ਖੋਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਖਿੱਲਤ ਅਤੇ ਸਨਦ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ--ਸ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਸ. ਸੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਸੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਸ. ਸੁਰਮੁਖ

ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ--ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਅਟਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸ. ਅਟਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸ. ਸੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ੧੮੬੧ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਗੀਰ ਦਾ ਵਾਰਸ ਬਣਿਆ।

ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ--ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇਸ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਕੁੱਲ ਜਗੀਰ ੭੬੧੧ ਰੁਪਏ ਸਲਾਨਾ ਸੀ।

ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੪੪ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜਗੀਰ ਦੇ ਵੀ ਮਾਲਿਕ ਸਨ। ਉਹ ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ--ਸ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੮੦ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ। ਸ. ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੮੩ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸ. ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ 'ਚ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ।

ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੬੪ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ ੧੮੯੭ ਈ: ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੮੬੮ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੯੦੫ ਈ: ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਸ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ-- ਸ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਰਾਇਣ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਸ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ ੧੮੫੬ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ. ਨਾਰੰਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਨ ੧੮੮੭ ਈ: ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੮੦ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਨ ੧੯੦੪ ਈ: ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸ. ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਸ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਮੋਕਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਨਾਰੰਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਨ ੧੮੯੪ ਈ: ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸ. ਨਾਰੰਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੮੫ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਸੰਨ ੧੮੮੭ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਨ ੧੮੯੭ ਈ: ਵਿਚ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਨ ੧੯੦੩ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਸ. ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ:

ਭਤੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸ. ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ-- ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ-- ਸ. ਸੱਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਸੱਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੯੬ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਨ ੧੯੦੭ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ ੧੮੯੩ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਗਾਗਰ 'ਚ ਸਾਗਰ-੪੬

ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਅਮੋਲ

-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ*

ਕਬੀਰ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ ਹੋਇ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ॥

ਜਿਉ ਬਨ ਫਲ ਪਾਕੇ ਭੁਇ ਗਿਰਹਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਲਾਗਹਿ ਡਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੬੬)

ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਹੈ ਪਰ ਕੀਮਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁਤੇ ਜੁਗ ਹਾਰਿਓ ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਲਹੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੬੩੧)

ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਸੁੱਤੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਜਾਗਣ ਤਾਂ ਹੀ ਦੈਵੀ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਲਾਹਾ ਲੈ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਇੰਝ ਕਹੀਏ ਕਿ ਬੰਦਾ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਹੀ ਲਾਹਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਰਲ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੀਮਤੀ ਹੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡੀ ਗਏ ਜਾਂ ਇਕ ਲੱਕੜਹਾਰਾ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਹੀ ਚੰਦਨ ਦੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਵੱਢ-ਵੱਢ ਕੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਦੇ ਭਾਅ ਵੇਚੀ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦਰਅਸਲ ਮਨ ਦੇ ਤਲ ਉੱਤੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਚਿੰਤਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਢੰਗ ਹਨ।

ਉਂਝ ਵਿਵਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮਾਜ 'ਚ ਵਿਚਰਦਾ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਏਨਾ ਕੁ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਾਤੇ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਦਾਤ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਧਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਚੱਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਅੰਗ ਦੀ ਕੀਮਤ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਦਾਨਿਆਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੇਤਰਹੀਣ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ, ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਅਪਾਹਜ਼ ਨੂੰ, ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਹੱਥ ਗੁਆ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਤੇ ਘੱਟ ਖਾਣ ਦਾ ਫਇਦਾ ਇਕ ਦੇਰ ਨਾਲ ਜਾਗਿਆ ਹੋਇਆ ਗੋਗੜਧਾਰੀ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਈਏ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿਚ ਤੇਲ ਭਰਵਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਡੀ ਦੀ ਔਸਤ (ਐਵਰੇਜ) ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੰਜਣ ਦੇ ਫਾਇਦੇ-ਨੁਕਸਾਨ ਤਕ ਪੂਰੇ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹਨ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਇੰਜਣ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥ ਪਾਉਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਲੋਕ ਹਰੇਕ ਬੁਰੀ ਵਸਤ, ਤਰਲ, ਠੋਸ, ਨਸ਼ਾ ਤਕ ਬਿਨਾ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਪੇਟ ਵਿਚ ਡੂੜੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਵਿਚ

*ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ; ਮੋ: +੯੧੯੮੧੫੯੮੫੫੫੯

ਸਹੇੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਈ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜੀਭ ਕਈ ਵਾਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਬਰ ਖੋਦ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦੇਰ ਨਾਲ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਉੱਪਰ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸੜਕਾਂ ਉੱਪਰ ਚੱਲਦੀਆਂ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਗੱਡੀਆਂ, ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੌਂਪੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਮੋਬਾਇਲ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ, ਥਾਂ-ਥਾਂ ਪੈਂਦੇ ਕੀਰਨੇ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਆਦਿ ਇਸ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਘੜਿਆਲ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ਲਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਕਤਲਗਾਹਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ੌਕ--ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਵਾਰਾਗਰਦੀ ਤਕ ਅਤੇ ਫੈਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਘਾਣ ਤਕ, ਨਤੀਜਾ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਮਾਨਵਤਾ ਪਲੀਤ ਵਹਿਣਾਂ 'ਚ ਵਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਗੇਗਾ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਏਗਾ ?

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਾਗੇ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਜਗਾ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਸਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਤਸਾਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਜਿਵੇਂ ਵਣਾਂ ਵਿਚ ਫਲ ਪੱਕੇ ਕੇ ਜਦ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਡਾਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਭਾਵ ਕਿ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਧਰਤੀ ਸਵਰਗ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਯਾਤਰਾ ਹੀ ਸਫ਼ਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਖ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ “ਭਈ ਪਰਾਪਤਿ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹੁਰੀਆ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ ਕੀ ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ॥” ਦਾ ਸਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਇਹੀ ਵਾਰੀ ਜਾਂ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਉੱਤਮ ਜੀਵਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਰਹੇਗਾ:

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੋਨਿ ਸਬਾਈ॥ ਮਾਣਸ ਕਉ ਪ੍ਰਭਿ ਦੀਈ ਵਡਿਆਈ॥

ਇਸ ਪਉੜੀ ਤੇ ਜੋ ਨਰੁ ਚੁਕੈ ਸੋ ਆਇ ਜਾਇ ਦੁਖੁ ਪਾਇਦਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੭੫)

ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤਕ ਸਭ ਭਲੇ ਕਾਰਜ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ, ਇਸ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪਹਿਚਾਣੀਏ! ■

ਦਸੰਬਰ ੨੦੧੪ ਦਾ ਬਾਕੀ :

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ

—ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ*

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁਟ ਕਰਨਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ ਮਤ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਜਾਤ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਥਿਤ ਨੀਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅਵਿਦਿਤ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਇਸ ਭੇਦ-ਭਾਵੀ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਗੋਪਾਲ ਪਾਂਧੋ ਕੋਲੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ‘ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ’ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਸਲ ਅਧਿਆਪਕ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਅ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣ ਕਰੇ ਭਾਵ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣ ਲਗਿਆਂ ਪੱਖਪਾਤ-ਗ੍ਰਸਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮਨ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਦਿਆ ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਹਰ ਅਮੀਰ-ਗ਼ਰੀਬ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਪਦਾਰਥਕ ਲਾਭ ਹਿੱਤ ਉੱਚ ਵਰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਧਾ ਪੜਿਆ ਆਖੀਐ ਬਿਦਿਆ ਬਿਚਰੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ॥

ਬਿਦਿਆ ਸੋਧੈ ਤਤੁ ਲਹੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥

ਮਨਮੁਖੁ ਬਿਦਿਆ ਬਿਕ੍ਰਦਾ ਬਿਖੁ ਖਟੇ ਬਿਖੁ ਖਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੭)

ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਉਲਟ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਿਆਨਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਦਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਚ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਤੋਖੀ ਹੈ, ਲਾਲਚੀ ਨਹੀਂ, ਕਾਮੀ-ਕ੍ਰੋਧੀ ਨਹੀਂ। ਸੁੱਧ ਅੰਤਹਕਣ ਵਾਲਾ ਉਹ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ (ਜਾਤਿ ਆਦਿ ਦੇ) ਅਭਿਮਾਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਉਹ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵੰਡਦਾ ਹੈ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਡਿਤੁ ਹੋਇ ਜਗੁ ਪਰਬੋਧੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਅੰਦਰੁ ਸੋਧੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਨ ਕਾਮੁ ਕਰੋਧੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੈ ਨਿਰਵੈਰੁ ਨ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧੀਐ।

ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਉਪਦੇਸੁ ਸਹਜਿ ਸਮੋਧੀਐ।

*Incharge, Punjabi University Dr. Balbir Singh Sahitya Kendra, Dehradun (M)+919997139539,

ਧੰਨੁ ਜਣੇਦੀ ਮਾਉ ਜੋਧਾ ਜੋਧੀਐ ॥

(ਵਾਰ ੧੯:੧੮)

ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ : ਸਿੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਫਲ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਜੁਗਤਿ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਦਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਵਰਗਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ:

ਸਤਿਗੁਰ ਤੁਲਿ ਨ ਮਿਹਰਵਾਨ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਨ ਦੇਵ ਸਬਾਏ।

ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਠੋਕਿ ਵਜਾਏ॥

(ਵਾਰ ੩੯:੨੦)

ਸਤਿ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੌਦਾ ਇਕੋ ਹੱਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰ-ਦਰ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਕ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਸਉਦਾ ਇਕਤੁ ਹਟਿ ਸਬਦਿ ਵਿਸਾਹੀਐ।

ਪੂਰਾ ਪੂਰੇ ਵਟਿ ਕਿ ਆਖਿ ਸਲਾਹੀਐ।

(ਵਾਰ ੩:੬)

ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਗਏ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ:

ਸਤਿਗੁਰ ਬਿਨਾ ਨ ਸੋਝੀ ਪਾਈ॥

(ਵਾਰ ੧:੯)

ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੰਸ਼ਯ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ:

ਸਤਿਗੁਰ ਬਿਨਾ ਨ ਸਹਸਾ ਜਾਵੈ॥੧੦॥

(ਵਾਰ ੧:੧੦)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਸਿੱਖ-ਸਾਧਕ ਦੀ ਮਾਤਾ ਹੈ ਭਾਵ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਸ਼ੋਭਿਤ ਮੁਕਤਿ-ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਸਦਗੁਣ ਸੰਤੋਖ ਪਿਤਾ ਹੈ। ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਭਰਾ ਹਨ, ਜੋ ਹਰ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਂਹਵਾਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜਪ-ਤਪ ਅਤੇ ਜਤ-ਸਤ ਪੁੱਤਰ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸੰਤੋਖੀ, ਧੀਰਜਵਾਨ ਅਤੇ ਧਰਮੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਨਾਤਨਵਾਦੀ ਪੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜਪ-ਤਪ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਸ਼ੋਭਿਤ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਚਮਤਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁੱਤਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਤਿਆਗਵਾਦ ਨਹੀਂ। ਏਕਾਂਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਕੱਲ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ। ਤਿਆਗਵਾਦੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਅਤੇ ਜਪ-ਤਪ ਸਾਧ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ, ਸੰਤੋਖ, ਧੀਰਜ, ਧਰਮ ਆਦਿ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਤੋਂ ਗਿਆਨ

ਪਾਇਆ, ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਸੰਤੋਖ ਪਾ ਲਿਆ, ਲੋਕਾਈ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਧੀਰਜ ਅਰਥਾਤ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਪਾ ਲਈ। ਸਤਿ-ਸੰਤੋਖ ਆਦਿ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਨਿਰਯਤਨ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਦਾ ਜਪ ਰੂਪ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਘਾਲਣ ਰੂਪ ਤਪ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਨਿੱਜ-ਨਾਰੀ ਦੇ ਸਨੇਹ ਤੋਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਨਿਰਾਲਾਪਨ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ‘ਹੋਰਿਓ ਗੰਗ ਵਹਾਈਐ’ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਸ਼ਿਖਰ ਸਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਠ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਜਪ, ਤਪ, ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਛੋਟੇ ਹੋ ਗਏ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਆਦਿ ਸਦਗੁਣ ਉਚਾਈਆਂ ’ਤੇ ਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਲੇਖ ਹੈ:

ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਤਾ ਮਤਿ ਹੈ ਪਿਤਾ ਸੰਤੋਖ ਮੋਖ ਪਦੁ ਪਾਇਆ।

ਧੀਰਜ ਧਰਮ ਭਿਰਾਵ ਦੁਇ ਜਪੁ ਤਪੁ ਜਤੁ ਸਤੁ ਪਤ ਜਣਾਇਆ॥ (ਵਾਰ ੬:੫)

ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨਿਵਾਰਯ ਹੈ। ਉਹ ਡਾਂਵਾਂਡੋਲ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ-ਪੁੱਤਰ ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ (ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ) ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੌਂਪਣ ’ਤੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ’ਤੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਵਿਵਹਾਰ ਉੱਤੇ ਸੰਸ਼ਯ-ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਆਦਰਸ਼ਕ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਚਿੱਤਰ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਡੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼-ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਬਤ ਅਤੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:

-ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗਿ ਵਰਤਦਾ ਸਿਖੁ ਸਿਦਕੁ ਨ ਹਾਰੇ ॥ (ਵਾਰ ੩੫:੨੦)

-ਸਾਂਗੈ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਤੇ ਸੇ ਵਿਰਲੇ ਬੰਦੇ ॥ (੩੫:੨੧)

-ਸਾਂਗੈ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਤਾ ਜਿਸੁ ਗੁਰੂ ਸਹਾਏ ॥ (੩੫:੨੩)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਕਲੀ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਆਸਣ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵੀ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਸੰਵਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ:

ਵਿਣੁ ਗੁਣੁ ਗੁਰੂ ਸਦਾਇਦੇ ਓਇ ਖੋਟੇ ਮਠੇ ॥ (ਵਾਰ ੩੬:੯)

ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ’ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ : ਮਾਨਵ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਸਰਵ-ਉੱਪਰ ਕੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰਮ ਹੈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ’ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ। ਉਹ ਇੱਕੋ ਦੈਵੀ-ਸੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਿਦਮਾਨਤਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਮੂਲ

ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਵਿਵਾਦ ਹੋਣ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਜਪੁ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ "ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ" ਕਹਿ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਪਿਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ; ਜੋ ਕਿਸੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਜਾਤਿ, ਕੁਲ, ਵਰਣ, ਪੰਥ, ਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਕੌਮੀ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰਿਪੂਰਣ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਣਿਤ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸੰਕੀਰਣ, ਸੰਕੁਚਿਤ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਨਾਮ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਸਕਣ ਦੀ ਕੇਵਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਵਿਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਨਾਸਤਿਕ ਸ਼ੂਨਯਵਾਦ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; "ਆਸਤਿ ਨਾਸਤਿ ਏਕੋ ਨਾਉ" ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਆਸਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਉਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਸਮਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਿੱਖ-ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਦੇ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਣੂ, ਹਰਿ, ਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਰਾਮ ਇੱਕ ਰੂਪ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਰਥਾਤ ਸੰਕੁਚਿਤ ਕੌਮੀ ਦੇਵਤਿਆਂ/ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਰਵ-ਵਿਆਪਕ, ਸਰਵ-ਮਾਨਯ, ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਜਦੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਲੀਭਾਂਤਿ ਪਰਿਚਿਤ ਸਨ ਕਿ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਵਾਹ+ਹੇ+ਗੁਰੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਪਦਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ, ਪਰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਇਕਸੱਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਦ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਣੂ, ਹਰਿ, ਗੋਬਿੰਦ ਅਤੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਵਿਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਚਾਰ ਤਾਂ ਚਾਰ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਮਰ-ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਨਾਮ ਇਕ ਸਰਵਉੱਚ ਬ੍ਰਹਮ (ਪੰਚਾਇਣ) ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਅਨਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ-ਮੂਲ ਮੰਨ ਕੇ ਧੰਨ-ਧੰਨ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਅਦਭੁਤ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦੇ। ਜਿਸ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸਤਿਜੁਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਸਦੇਵ ਵਵਾ ਵਿਸਨਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ।
 ਦੁਆਪੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਹਰੀਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹਾਹਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ।
 ਤੇਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਜੀ ਰਾਰਾ ਰਾਮ ਜਪੇ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ।
 ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗਗਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੁ ਅਲਾਵੈ।

ਚਾਰੇ ਜਾਗੇ ਚਹੁ ਜੁਗੀ ਪੰਚਾਇਣ ਵਿਚਿ ਜਾਇ ਸਮਾਵੈ।

ਚਾਰੇ ਅਛਰ ਇਕੁ ਕਰਿ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰੁ ਜਪਾਵੈ।

ਜਹਾ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰਿ ਤਹਾ ਸਮਾਵੈ ॥ (ਵਾਰ ੧:੪੯)

ਇੱਥੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਮੂਲ-ਭਾਵ, ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿੱਖ ਅਨੁਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਵਾਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਨਿਸ਼ਠਾ ਸੰਬੰਧੀ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਵਤਾਰਾਂ ਜਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਭ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਾਨ-ਦੇਵ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੰਗਦਿਲੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਪਉੜੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਅਧੀਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਆਰੋਪਿਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਅਨੁਚਿਤ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਸਨਾਤਨੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਅਵਤਾਰਵਾਦ, ਦੇਵ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਨਿਖੇਧ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਤਵੀਂ ਵਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਨਾਤਨਵਾਦ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਯੁਕਤੀਸੰਮਤ ਕਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਿਵਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਣੂ, ਮਹੇਸ਼, ਤ੍ਰਿਲੋਕ, ਵੇਦ, ਤ੍ਰਿਗੁਣ, ਤ੍ਰਿਕਾਲ, ਜੰਮਣ-ਮਰਣ, ਤਿੰਨ ਤਾਪ, ਤਿੰਨ ਵਰਣ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਣਾਯਾਮ, ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ, ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਸਭ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸੁ ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਲੰਘਾਏ।

ਭੂਤ ਭਵਿਖਹੁ ਵਰਤਮਾਨੁ ਆਦਿ ਮਧਿ ਜਿਣਿ ਅੰਤਿ ਸਿਧਾਏ।

ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਿ ਜੰਮਣ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਜਿਣਿ ਆਏ।

ਆਧਿ ਬਿਆਧਿ ਉਪਾਧਿ ਸਾਧਿ ਸੁਰਗ ਮਿਰਤ ਪਾਤਾਲ ਨਿਵਾਏ।

ਉਤਮੁ ਮਧਮ ਨੀਚ ਸਾਧਿ ਬਾਲਕ ਜੋਬਨ ਬਿਰਧਿ ਜਿਣਾਏ।

ਇਤਾ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੁਖਮਨਾ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਲੰਘਿ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਨਾਏ

ਗੁਰਮੁਖਿ ਇਕੁ ਮਨਿ ਇਕੁ ਧਿਆਏ ॥

(ਵਾਰ ੨:੩)

ਦ੍ਵੈਤ-ਅਦ੍ਵੈਤ ਦਾ ਨਿਰਣੈ ਹਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਦ੍ਵੈਤਵਾਦ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਾਨਵਤਾ ਵਿਚ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਸੰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ? ਸਾਰੇ ਸਥੂਲ ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ? ਇੱਕੋ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮ-ਸਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਿਵੇਂ ਸਿਧ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ? ਜੇ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਨੇਕੀ-ਬਦੀ ਦਾ ਮੂਲ ਇਕ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ? ਪਦਾਰਥਕ ਜਗਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਅਦ੍ਵੈਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਸਾਧਕ ਸਾਧਨਾ ਕਿਸ ਦੀ ਕਰੇ ? ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ

ਕਠਿਨ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਸ਼ੁਧ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਰੱਬ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਕੁਝ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅਸਲਾ ਭਿੰਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜੀਵ ਇਕ ਜੋਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦੂਸਰੀ ਜੋਨੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਾਨਵ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਤੋਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਰਸਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਮਨ ਅਤੇ ਕਾਫਰ ਇਕਰੂਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੋਮਨ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਾਫਰ ਨੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਸੂਫੀ ਮਹਾਤਮਾ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਹੋਂਦ ਦੀ ਏਕਤਾ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਸੂਫੀ 'ਵਹਦਤੁਲ ਵਜੂਦ' ਦੇ ਪ੍ਰਬਲ ਸਮਰਥਕ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਪੂਰਨ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁ-ਦੇਵਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਅਵਤਾਰਵਾਦੀ ਸਰਗੁਣਤਾ-ਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਦ੍ਵੈਤਵਾਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਵੈਦਿਕ-ਅਵੈਦਿਕ ਮਤਾਂ ਦੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ਿਖਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਧਰਮ-ਚਿੰਤਕ ਸਥਾਈ ਹੋਂਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੂਨਯਵਾਦੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ? ਸੂਨਯਤਾ ਵੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਂਦ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਦ੍ਵੈਤ-ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਸੂਨਯਤਾ ਜੋ ਕਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਂਹਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪ ਵੀ ਅਦ੍ਵੈ-ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ। ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਦੇ ਨਿਮਨਾਂਕਿਤ ਵਚਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ:

ਆਪਹਿ ਸੁੰਨ ਆਪਹਿ ਸੁਖ ਆਸਨ ॥ ਆਪਹਿ ਸੁਨਤ ਆਪ ਹੀ ਜਾਸਨ ॥

(ਪੰਨਾ ੨੫੦)

ਸਰਗੁਨ ਨਿਰਗੁਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸੁੰਨ ਸਮਾਧੀ ਆਪਿ ॥

ਆਪਨ ਕੀਆ ਨਾਨਕਾ ਆਪੇ ਹੀ ਫਿਰਿ ਜਾਪਿ ॥੧॥

(ਪੰਨਾ ੨੯੦)

ਸੁੰਨਹੁ ਚੰਦ ਸੂਰਜੁ ਗੈਣਾਰੇ ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਜੋਤਿ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰੇ ॥

ਸੁੰਨੇ ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਨਿਰਾਲਮੁ ਸੁੰਨੇ ਤਾੜੀ ਲਾਇਦਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੩੭)

ਦ੍ਵੈਤ-ਅਦ੍ਵੈਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਈ ਗਿਆਨੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਰ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਲੋਕ ਦ੍ਵੈਤ-ਅਦ੍ਵੈਤ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸੂਖਮਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਅਦ੍ਵੈਤ-ਨਿਸ਼ਠਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦ-ਪ੍ਰਸਤ ਕਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦਸਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸੂਫੀ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਅਹੰਦਵਾਦੀ 'ਅਨਲਹਕ' ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ 'ਅਹਮ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਮਿ' ਨੂੰ ਘਟੋ-ਘੱਟ ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਾਧਕ ਸੇਵਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ

ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੇਵਕ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਸਰਵ-ਭਾਂਤਿ ਨਿਰਮਲ ਹੈ, ਪਰ ਸੇਵਕ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਨਾਪਾਕ, ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਤਾਹੀ ਤੇ ਉਪਜਿ ਸਭਿ ਤਾਹੀ ਮਹਿ ਸਮਾਹਿਗੇ' ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਆਪ ਆਕਾਰਧਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪੇ ਵਿੱਚੋਂ 'ਦੂਈ ਕੁਦਰਤਿ' ਸਾਜਦਾ ਹੈ, ਆਪੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀਵ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਉਸੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ 'ਜਹ ਤੇ ਉਪਜੀ ਤਹ ਮਿਲੀ' ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਦਰਤ ਕਾਦਰ ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਆਸਣ ਕਰ ਕੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਆਪੇ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ, ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਸਤਵੇਂ ਆਕਾਸ਼ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੂਰਗ ਆਦਿ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਜਗਤ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਨਾਨਾ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਅਭਿੰਨ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਰਤਾਈ ਲੀਲਾ ਕਾਰਨ ਸਰੂਪਧਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਭ੍ਰਾਮਿਕ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਨਾਨਾ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਦੀ ਖੇਡ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਇਹ ਭਰਮ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਨਾ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। 'ਸੁਖਮਨੀ' ਦੀ ਇੱਕੀਵੀਂ ਅਸਟਪਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਚਰਚਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਖਿਪਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:

ਜਬ ਹੋਵਤ ਪ੍ਰਭ ਕੇਵਲ ਧਨੀ ॥ ਤਬ ਬੰਧ ਮੁਕਤਿ ਕਹੁ ਕਿਸ ਕਉ ਗਨੀ ॥
 ਜਬ ਏਕਹਿ ਹਰਿ ਅਗਮ ਅਪਾਰ ॥ ਤਬ ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਕਹੁ ਕਉਨਿ ਅਉਤਾਰ ॥
 ਜਬ ਨਿਰਗੁਨ ਪ੍ਰਭ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ॥ ਤਬ ਸਿਵ ਸਕਤਿ ਕਹਹੁ ਕਿਤੁ ਠਾਇ ॥
 ਜਬ ਆਪਹਿ ਆਪਿ ਅਪਨੀ ਜੋਤਿ ਧਰੈ ॥ ਤਬ ਕਵਨ ਨਿਡਰੁ ਕਵਨ ਕਤ ਡਰੈ ॥
 (ਪੰਨਾ ੨੯੧)

ਇੱਥੇ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣ ਲਈਏ ਕਿ ਦ੍ਰੈਤ-ਅਦ੍ਰੈਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦਿਵਯ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਦ੍ਰੈਤ ਵੀ ਈਸ਼ਵਰ-ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਅੰਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦ੍ਰੈਤ ਇਕ ਭਰਮ ਹੈ ਜਾਂ ਜਾਗਤਿਕ ਸਤਿ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਦ੍ਰੈਤ ਅੰਤਿਮ ਸਤਿ ਹੈ। ਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵ ਬਹੁ-ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਹੋਂਦ ਕਲਪਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਦ੍ਰੈਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਵੇਦਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁ-ਸਰੂਪ ਹੀ ਭਰਮ ਹੈ, ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਸਰੂਪ ਹੋਣਾ ਭਰਮ ਨਹੀਂ, ਬਹੁ-ਹੋਂਦ ਹੋਣਾ ਭਰਮ ਹੈ। ਸਰੂਪਾਂ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕਹੋਂਦ ਵੇਖਣਾ, ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਰਮਨ ਵਿਚ ਮਨਨ ਕਰਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁ-ਸਰੂਪ ਦਾ ਭਰਮ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਵੇਦਾਂਤ ਹੈ।

ਚਲਦਾ. . .

ਦਸੰਬਰ ੨੦੧੪ ਦਾ ਬਾਕੀ :

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਗ-ਮਾਤ੍ਰ ਨਿਯਮਾਵਲੀ : ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ

—ਜਥੇ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੭੮੯

(ਦੁਹਾਗਣੀ ਕਾਮਨ) ਮਨਮੁਖਿ ਰੂਪ ਛੁਟਤ ਇਸਤਰੀ ਕਾ ਸਿੰਗਾਰ ਦੇਖੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਕਲਤਿ)ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਨ ਮੇਂ ਚਿਤ ਲਗਾਇ ਕਰਕੇ ਮਾਯਾ ਕੇ ਮੋਹ ਕਰਕੇ ਝੂਠ ਪਾਖੰਡ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰੋਂ ਮੇਂ ਲਗੀ ਹੂਈ ਹੈ॥

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਅਮੀਰ ਭੰਡਾਰ, ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ, ਪੰਨਾ ੮੭

ਜਿਵੇਂ ਛੁੱਟਤ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਵਿਅਰਥ ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਦੋਹਾਗਣੀ= ਛੁੱਟਤ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪੀ ਸਿੰਗਾਰ ਵਿਅਰਥ ਦੇਖਣਾ ਕਰੇ। ਪੁਤਰ ਕਲਤਿ= ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧਨ, ਮਾਇਆ, ਝੂਠ, ਮੋਹ, ਪਾਖੰਡ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਸੈਂਚੀ ਦੂਸਰੀ, ਪੰਨਾ ੩੬੩

ਹੇ ਮਨ, ਕੁਲਟਾ ਇਸਤਰੀ ਕਾ ਸਿੰਗਾਰ ਤੂ ਦੇਖ ਲੇ (ਵਹ ਭਲਾ ਕਿਸ ਕਾਮ ਹੈ)। ਪੁਤ੍ਰ, ਇਸਤਰੀ, ਧਨ-ਸੰਪਦਾ ਆਦਿ ਮੇਂ ਚਿਤ ਲਗਾਨੇ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਝੂਠ, ਮੋਹ, ਪਾਖੰਡ ਔਰ ਵਿਕਾਰੋਂ ਮੇਂ ਹੀ ਲੀਨ ਬਨਾ ਰਹਤਾ ਹੈ॥੧॥

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਅਰਥ ਬੋਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੪

ਹੇ ਮਨ! ਦੁਹਾਗਣ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਵੇਖ। ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ, ਧਨ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਚਿਤ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। (ਉਸ ਦਾ) ਮੋਹ ਝੂਠਾ, ਪਾਖੰਡ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ, ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ, ਸੈਂਚੀ ੩, ਪੰਨਾ ੧੦੨੫

ਮਨਮੁਖ ਰੂਪ ਛੁਟਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸਿੰਗਾਰ ਵੇਖੇ। ਪੁਤ੍ਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧਨ ਵਿਚ ਚਿਤ ਲਾਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਕਰਕੇ ਝੂਠ ਪਾਖੰਡ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੰਬਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੋਥੀ ਪੰਜਵੀਂ, ਪੰਨਾ ੨੨੯੭

*ਸਾਬਕਾ ਜਥੇਦਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: +੯੧੯੮੧੪੮੯੮੨੫੧

ਦੁਹਾਗਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਦੇਖ (ਕੀ ਹੈ? ਉਹ) ਪੁਤ੍ਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਾਇਆ (ਤੇ) ਧਨ ਵਿਚ ਚਿਤ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, (ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਝੂਠ, ਮੋਹ, ਪਖੰਡ ਤੇ ਵਿਕਾਰ (ਰੂਪ)॥

ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਪੰਨਾ ੩੬੩

੧੦. ਹੇ ਮਨ! ਦੋਹਾਗਣੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਵੇਖ, ਉਹ ਕਿਸ ਕੰਮ ਹੈ? (ਦੋਹਾਗਣੀ= ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ) ਸੋਹਾਗਣੀ ਦੇ ਉਲਟ, ਖਸਮ ਤੋਂ ਘੁਬੀ ਹੋਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੋਥੀ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੩

ਹੇ ਮਨ! (ਖਸਮ ਦੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ) ਮੰਦ-ਕਰਮਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਵੇਖ, ਨਿਰਾ ਪਖੰਡ ਹੈ ਨਿਰਾ ਵਿਕਾਰ ਹੈ। (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਜੇਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਿਚ ਧਨ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੋਹ ਵਿਅਰਥ ਹੈ।

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ ਸਟੀਕ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ, ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿ. ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਭਾਗ ਪੰਜਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੧੭੧
ਹੇ ਮਨ! ਦੋਹਾਗਣੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਵੇਖ (ਉਹ ਕੀ ਹੈ?)। (ਉਹ) ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਿੰਗਾਰ) ਝੂਠਾ ਮੋਹ, ਪਾਖੰਡ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ।

ਸ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਇੰਗਲਿਸ਼ ਟਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ, ਵਾਲੀਅਮ ੩, (ਪੰਨਾ ੧੨੦੯)
ਵੇਖੋ, ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਪਤਨੀ ਦਾ ਹਾਰ-ਸਿੰਗਾਰ।

ਉਹ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਲੜਕਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ, ਦੌਲਤ, ਜਾਇਦਾਦ, ਕੂੜ, ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ, ਦੰਭ ਅਤੇ ਪਾਪ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ:- ਪਾਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਮਣ, ਕਾਮਣਿ, ਅਤੇ ਕਾਮਨਿ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਮਣ ਅੰਤ ਮੁਕਤਾ ਟੂਣਾ, ਤੰਤਰ, ਜਾਦੂ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਮਣਿ ਅਤੇ ਕਾਮਨਿ ਸ਼ਬਦ ਇਸਤਰੀ, ਔਰਤ, ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਾਮਣ

-ਕਰਣੀ ਕਾਮਣ ਜੇ ਥੀਐ ਜੇ ਮਨੁ ਧਾਗਾ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੫੫੭)

-ਕਾਮਣਿਆਰੀ ਕਾਮਣ ਪਾਏ ਬਹੁ ਰੰਗੀ ਗਲਿ ਤਾਗਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੫੮੨)

-ਗੁਣ ਕਾਮਣ ਕਾਮਣਿ ਕਰੈ ਤਉ ਪਿਆਰੇ ਕਉ ਪਾਵੈ ॥੬॥ (ਪੰਨਾ ੭੨੫)

-ਗੁਣ ਕਾਮਣ ਕਰਿ ਕੰਤੁ ਰੀਝਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ ੭੩੭)

ਕਾਮਣਿ

-ਕਾਮਣਿ ਗੁਣਵੰਤੀ ਹਰਿ ਪਾਏ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੩)

- ਕਾਮਣਿ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ ਸਹਜੇ ਮਾਤੀ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਵੀਚਾਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੪੪)
 -ਨਾਨਕ ਕਾਮਣਿ ਸਦਾ ਸੁਹਾਗਣਿ ਨਾ ਪਿਰੁ ਮਰੈ ਨ ਜਾਏ ॥੪॥੨॥ (ਪੰਨਾ ੨੪੫)
 -ਕਾਮਣਿ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਏ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੩੯)

ਕਾਮਨਿ

-ਕਾਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਜਾ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਆਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੬੪)
 -ਨਉ ਘਰ ਦੇਖਿ ਜੁ ਕਾਮਨਿ ਭੂਲੀ ਬਸਤੁ ਅਨੂਪ ਨ ਪਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ ੩੩੯)
 -ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਖੇਲਹਿ ਵਰ ਕਾਮਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਤ ਮਨ ਮਨੇ (ਪੰਨਾ ੧੧੭੦)
 ਕਾਮਨਿ ਚਾਹੈ ਸੁੰਦਰਿ ਭੋਗੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੮੭)
 ਹਰਿ ਕੀ ਪਿਆਸ ਪਿਆਸੀ ਕਾਮਨਿ ਦੇਖਉ ਰੈਨਿ ਸਬਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੩੨)
 ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਹਾਗਣੀ ਅਤੇ ਦੋਹਾਗਣੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਹਾਗਣੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਗਣੀ ਮਨਮੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ “ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੩ ॥ ਮਨਮੁਖਿ ਝੂਠੇ ਝੂਠੁ ਕਮਾਵੈ ॥ ਖਸਮੈ ਕਾ ਮਹਲੁ ਕਦੇ ਨ ਪਾਵੈ ॥ ਦੂਜੈ ਲਗੀ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਵੈ ॥ ਮਮਤਾ ਬਾਧਾ ਆਵੈ ਜਾਵੈ ॥ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਮਨਮੁਖ (ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ) ਝੂਠ ਹੀ ਝੂਠ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਕਰਕੇ) ਮਾਲਕ (=ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਦਾ ਸਰੂਪ ਕਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। (ਉਸ ਦੀ ਬਿਰਤੀ) ਦੁਐਤ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ (ਉਸ ਨੂੰ) ਭਰਮ ਵਿਚ ਭੁਲਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਐਉਂ) ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਜੰਮਦਾ ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।’ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨੋਟ ਵੀ ਦਿੱਤਾ- ਰਹਾਉ ਤਕ ਦੁਹਾਗਣੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਕਹੇ ਹਨ। ਦੁਹਾਗਣ ਦਾ ਭਾਵ ਮਨਮੁੱਖ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਮਨ ਜੁਤਤ ਪਦ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੋ ਮਨ! ਦੁਹਾਗਣਿ (ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਔਰਤ) ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵੇਖ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਸੁਹਾਗਵੰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕੇਵਲ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਕਰਦਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਦੁਹਾਗਣ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਨ ਲੱਗਾ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਮਨ ਇਸਤਰੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਨਮੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਹਾਗਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਮਨਮੁੱਖ ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਦਿਖਾਵਾ) ਝੂਠਾ ਮੋਹ, ਪਖੰਡ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ।

ਦਸੰਬਰ ੨੦੧੪ ਦਾ ਬਾਕੀ :

ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸੋਢ-ਵੰਸ਼ੀ ਖਾਲਸਾ-ਸਾਡੀ ਅਣਜਾਣੀ ਵਿਰਾਸਤ

—ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ*

ਮਰਘੀਆ: ਇੱਥੇ ਵੱਸੋਂ ਤਿੰਨ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਾਂਡੀ ਨਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ।

ਬਰਾਰੀ: ਇੱਥੇ ਦਸ ਪਰਵਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਮ ਬਰਾਰੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਨਿਰਮਲ ਆਸ਼ਰਮ ਵੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਡੇਰਾ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਰਮਲ ਹਰੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਵਸਨੀਕ ਸ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਮਹਿਸੂਲ-ਵਸੂਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਪੇਸ਼ਾ, ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ: ਇਹ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਦੂਸਰੇ ਥਾਂ ਵੀ ਵੱਸ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਪੂਰਨੀਆਂ, ਕਟਿਹਾਰ, ਪਟਨਾ, ਕੋਆਰੀ (ਨੇਪਾਲ ਬਾਰਡਰ ਕੋਲ), ਤ੍ਰਿਵੇਣੀਗੰਜ, ਗੋਹਾਟੀ, ਕਲਕੱਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਖਾਨਦਾਨੀ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਕਈ ਢਾਬੇ, ਹੋਟਲ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਮਾਰਗਾਂ 'ਤੇ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਮੱਕੀ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਪਜ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਕ ਏਕੜ ਵਿਚ ੫੦ ਕਵਿੰਟਲ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਪੂਰਨੀਆ ਵਿਚ ਗੁਲਾਬ-ਬਾਗ, ਉੱਤਰ ਦਿਨਾਜਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਦਾਲਖੇਲਾ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਬੀਜ ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ ਮਖਾਣਾ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਖੁਰਾਕ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਣੇਪੇ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜੀਰੀ ਵਿਚ ਰਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੜੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗਿੱਲੀ ਧਰਤੀ, ਤਲਾਅ, ਝੀਲਾਂ ਅਤੇ ਟੋਭਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ “ਮਖਾਣਿਆਂ ਦਾ ਸਵਰਗ” ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੀਰੀ, ਛੋਲੇ, ਸਣ ਆਦਿ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲ ਜਿਵੇਂ-ਅੰਬ, ਲੀਚੀ ਅਤੇ ਕੇਲੇ ਆਦਿ ਦੀ ਇੱਥੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭੋਜਨ ਚੌਲ ਹੈ। ਦਾਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਵੀ ਖਾਧੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਉਹ ਭੁਜਿਆ ਚੂੜਾ ਖਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਭੁੱਜੇ ਮੂੰਗਫਲੀ, ਮੱਕੀ ਦਾਣੇ, ਚੀੜਵਾ, ਲੂਣ ਅਤੇ ਮਸਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵਸਨੀਕ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਕੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾੜੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਸਲਵਾਰ ਸੂਟ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ,

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵਾ: ਹਿੰਦੀ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੈਥਲੀ ਦੀ ਉੱਪ-ਬੋਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰ ਜਿਵੇਂ ਸ. ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁੜਤਾ ਅਤੇ ਰੇਬ ਪਜਾਮਾ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕਾਲੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਅਕਾਲੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੁੜਤਾ, ਧੋਤੀ ਅਤੇ ਸਫੈਦ ਪਗੜੀ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਕਾਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਲਾੜਾ-ਲਾੜੀ ਦੋਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਹੁਣ ਵੀ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਜੋ ਸੋਢੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਖੱਤਰੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕਈ ਸਥਾਨਕ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਚੌਧਰੀ, ਕਲਵਾਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। (ਪੂਰਨੀਆ ਦੇ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਚੰਦ ਵੀ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਲਿਖਾਰੀ ਗਿਆਨੀ ਮਾਨਕ ਸਿੰਘ 'ਕਲਵਾਰ' ਵੀ ਕਲਵਾਰ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ) ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਖਾਲਸਾ ਰੂਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ "ਸੋਢ ਵੰਸ਼ੀ ਖਾਲਸਾ" ਹਨ, ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ "ਸੋਢ ਵੰਸ਼ ਖਾਲਸਾ" ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਰਾਹ-ਦਿਸ਼ੇਰਾ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੋਢ ਵੰਸ਼ੀ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਗਠਿਤ ਖਾਲਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਉਦਾਸੀ ਡੇਰੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਛਪਾਈ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬੀੜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹਨ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਜੋ ਅਸਲੋਂ ਦਰਭੰਗਾਂ ਤੋਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ੨੦ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਦਾ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਉੱਤੇ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ

ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਟਕਸਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਮਝ ਨਿੱਖਰ ਕੇ ਆਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਸਨਾਤਨੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਸੀ। ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇੱਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਿਵੇਂ ਗਿਆਨੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਾਇਆ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਾਗੀ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੋਗਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਜੀਤਵਾਲ (ਲੇਖਕ ਦਾ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ) ਤੋਂ ਸ. ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇ ੩੧ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨਾ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਹੁਣ ਸੰਗਤ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ, ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੇ ਸਿੱਖ ਰੇਲਵੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਥਾ-ਵਾਚਕ ਭਾਈ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਨੰਗਲ ਤੋਂ ਭਾਈ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਆਮ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਲਗਾਤਾਰ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਕਲਕੱਤਾ (ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ), ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਿਹਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੌਮ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ: ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਜਿਵੇਂ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਨਾਲ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਹਨ। ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਛੋਟੇ ਬੇਟੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੩੩ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰ ਤੇ ਉੱਛਲਾ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਯਾਦ ਹਾਲੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸਚਿੱਤਰ ਵਿਆਖਿਆਨ-ਵਾਂਗ ਤਾਜ਼ੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸਥਾਨਕ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕ-ਵਾਰਤਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਸੰਵਾਦ ਤੇ ਤਾਲਮੇਲ

ਦੀ ਕਮੀ ਸੀ। ਇਹ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਖਾਸ ਥਾਂ ਬਣ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤਾਲਮੇਲ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ-ਲਹਿਰ ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ, ੨੦੦੮ ਈ: ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਖਾਸ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਆਏ ਸਨ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਸ਼੍ਰੋ:ਗੁ:ਪ੍ਰ:ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰਸਾਲਾ) ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਆਏ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਪੂਰਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਕਲਕੱਤਾ (ਸ਼੍ਰੋ:ਗੁ:ਪ੍ਰ:ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈਂਪ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਖੋਜ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਲਈ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਮਹਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਿਰਫ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਲਈ ਇਹ ਥਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ੩੫੦ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਬਿਹਾਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਲੰਬੇ ਸਫਰ ਦਾ ਵੀ ੩੫੦ ਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣਗੇ। ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਟਿਹਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣ। ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕੇ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ-ਸਾਸਾਰਾਮ, ਕੇਪੱਲੀ-ਚਿੱਟੀ, ਸ਼ਿਵਨਗਰ, ਮਹੇਸ਼ਾਵਾ, ਪੂਰਨੀਆ, ਹਲਹਲੀਆ, ਰਾਜਗੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸ਼ਰਧਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭੇਂਟ ਕਰਦੇ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜੋ ਕਿ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਲਈ ਸਿੱਖੀ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤੇ ਦੱਸੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਮੋਹ, ਲਗਾਓ ਅਤੇ

ਆਪਸੀ ਸਮਝ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ: ਮੈਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਅਕਸਰ ਹੀ ਦੌਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਲੇਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਜ਼ਬਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਸੁਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੇਖਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਹਵਾਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੋਤ-ਸੂਚੀ

ਸ੍ਰੀ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼- ਸਿੱਖ-ਇਨ ਬਿਹਾਰ (ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਐਂਡ ਬਿਹਾਰ)

ਸਫਾ ੬੩-੬੪

ਡਾ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ (ਪ੍ਰਫੇਟ ਐਂਡ ਮਾਰਟਿਆਰ) ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ- ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਭਾਗ-੧, ਕਾਮਰੂਪ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਰਾਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ।

ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ- ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਨਮਸਾਖੀ ਟਰੈਡਿਸ਼ਨ- ਐਨ ਐਨਾਲੀਟਿਕ-ਸਟੱਡੀ-ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ। ਸਫਾ-੧੧੮

ਸਵਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ- ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਗ-੨, ਸਾਖੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੌਵੀਂ, ਸਫਾ-੬੮੫

ਗਿਆਨੀ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ- ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਸੂਚੀ, ਸਤੰਬਰ ੧੯੬੯ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਫਾ-੧੧-੧੨

ਮੇਜਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ- ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਾਇੰਜ

ਸ. ਐੱਚ. ਐਸ. ਚਾਵਲਾ- ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲਕਸ਼ਮੀਪੁਰ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖ।

ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਢਿੱਲੋਂ)-ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ।

ਸ. ਗਿਆਨਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਟਿਹਾਰ- ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਓਂ ਕਾ ਕਟਿਹਾਰ ਸੇ ਸੀਧਾ ਜੁੜਾਵ (ਦੈਨਿਕ ਜਾਗਰਨ, ੧੦ ਦਸੰਬਰ ੨੦੧੦; ਭਾਗਲਪੁਰ ਅੰਕ, ਕਟਿਹਾਰ ਜਾਗਰਨ ਸਫੇ 'ਤੇ)

ਸ. ਸੁਰੇਂਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ-ਸ. ਭਵਾਨੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੁਰਸੀਨਾਮਾ ਜੋ ਸ. ਸਤਿਆਪਾਲ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ-ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਵਾਨੀਪੁਰ, ਗੁਰੂ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲੈਟਰਹੈੱਡ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ।

ਸ. ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ- ਕੰਤਨਗਰ ਦਾ ਇਸਤਿਹਾਰ ੧੯੬੮ ਈ: ■

ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲਮ :

ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ?

-ਸ. ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੀਲੋਂ*

ਜੋ ਸੱਚ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਭੁੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਹੇ ਪਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਹ ਪਾਣੀ ਸੀ ਜਾਂ ਪੌਣ ਸੀ ?
 ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ. . . ਉਹੋ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ।
 ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ।
 ਸੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿੰਦਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ।
 ਉਹਨੂੰ ਬਣਦਾ ਮਾਣ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 “ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ” ਗਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਹ ਪਾਣੀ ਸੀ ਜਾਂ ਪੌਣ ਸੀ ?
 ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ. . . ਉਹੋ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ।

ਜਦ ਮਰਦਾਨਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ।
 ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਪਾਪੀ ਨੇ ਠੁਕਰਾਇਆ ਸੀ।
 ਪੱਥਰਾਂ 'ਚੋਂ ਨੀਰ ਵਹਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਪਿਆਸਿਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਹ ਪਾਣੀ ਸੀ ਜਾਂ ਪੌਣ ਸੀ ?
 ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ. . . ਉਹੋ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ।
 ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਰਾਹੀ ਸੀ।
 ਜੀਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦਿਸਦਾ ਨੂਰ ਏਲਾਹੀ ਸੀ।
 ਜੋ ਤੇਰਾ-ਤੇਰਾ ਗਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਜੋ ਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਹ ਪਾਣੀ ਸੀ ਜਾਂ ਪੌਣ ਸੀ ?
 ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ. . . ਉਹੋ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ।

ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਪੂਰਾ ਸੀ।
 ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਅਧੂਰਾ ਸੀ।
 ਬਾਬਰ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਸੱਚ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਗਿਆ।
 ਦੱਸੋ ਬੱਚਿਓ ਕੌਣ ਸੀ? ਉਹ ਪਾਣੀ ਸੀ ਜਾਂ ਪੌਣ ਸੀ ?
 ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ. . . ਉਹੋ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸੀ।

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਨੀਲੋਂ ਕਲਾਂ, ਤਹਿ: ਸਮਰਾਲਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)-੧੪੧੦੨੪, ਮੋ.+੯੧੯੪੧੭੪੬੮੬੬੮

ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ!

-ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ*

ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ!!
ਸ਼ਬਦੋਂ ਸੱਖਣੇ ਨਿਰਸ਼ਬਦੇ ਨੂੰ, ਕੌਣ ਕਹੇ ਇਨਸਾਨ ਦੋਸਤੋ ?

ਤੇਰਾ ਪੰਥ-ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਇਸ਼ਟ ਸਿਖਾਇਆ ਮੈਨੂੰ।
ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਬਿਨਾ ਸਭ ਮਿਥਿਆ, ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਮੈਨੂੰ।
ਨਿਰਭਉ ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਗੁਰੂ ਦੀ, ਉਂਗਲੀ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਮੈਨੂੰ।
ਹੱਕ, ਸੱਚ, ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਬਿਨਸੇ ਨਾਹੀਂ ਸਦਾ ਅਜੂਨੀ, ਕਾਲ-ਮੁਕਤ ਹੈ ਮੁਰਸ਼ਦ ਮੇਰਾ।
ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਵਜਾਵਣ ਹਾਰੇ, ਲਾਇਆ ਕਣ-ਕਣ ਦੇ ਵਿਚ ਡੇਰਾ।
ਮਹਿਕ-ਮਹਿਕ ਲਟਬੋਰੀ ਛਾਂ ਹੈ, ਜੀਕੂੰ ਚੰਦਨ ਰੁੱਖ ਦਾ ਘੇਰਾ।
ਡਰਦਾ ਕਦੇ ਡਰਾਉਂਦਾ ਨਾਹੀਂ, ਦੇਵੇ ਅਕਲਾਂ ਦਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੈਨੂੰ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪੋਥੀ।**
ਇਸ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਸਾਹਮਣੇ, ਸਮਝੀਂ ਤੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਥੋਥੀ।
ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਪੜ੍ਹਾਵੀਂ ਦੂਜੇ, ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦਾ ਹੱਲ ਹੈ ਪੋਥੀ।
ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਦੇਵੇ ਅਸਲ ਗਿਆਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਜਾਬਰ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ, “ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ॥”
ਸ਼ਰਮ ਸ਼ਰਾ ਨਾ ਪਰਦਾ ਕੋਈ, “ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਥੈਠੇ ਸੁਤੇ॥”
ਛਲ ਤੇ ਕਪਟ ਵਿਕਾਰ ਮੁਕਤ ਹੈ, ਦੱਸੋ ਕਿਹੜਾ ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਤੇ?
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਾਂ ਨਾ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ੋਰੀਂ ਮੰਗਣ ਦਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

*੧੧੩-ਐਫ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਪੱਖਵਾਲ ਰੋਡ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਮੋ: +੯੧੮੮੨੨੬੩੧੧੯੯

** ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੱਸਿਆ, ਪਵਨ ਗੁਰੂ ਧਰਤੀ ਹੈ ਮਾਤਾ।
ਪਾਣੀ ਬਾਬਲ ਵਾਂਗ ਪਵਿੱਤਰ, ਸਰਬ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰ ਜਾਤਾ।
ਮਾਈ-ਬਾਪ ਬਣਾਇਆ ਰੱਬ ਨੂੰ, ਮਿੱਤਰ, ਬੇਲੀ, ਕਦੇ ਭਰਾਤਾ।
ਇਹ ਸਭ ਸਬਕ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪਾਂ, ਬਣੀਏ ਨਾ ਹੈਵਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਲਾ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ।
ਮੋਹ, ਮਮਤਾ, ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ ਦੀ ਮਾਇਆ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ, ਬੰਦਿਆਂ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਗਵਾਇਆ।
ਪੰਜ ਚੋਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਕੇ, ਬਣ ਜਾਈਏ ਦਰਬਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਰਤਨ ਅਮੋਲ ਪਦਾਰਥ ਛੱਤੀ।
ਗੁਰ ਬਿਨ ਗਿਆਨ ਕਦੇ ਨਾ ਮਿਲਦਾ, ਜਗਦੀ ਨਹੀਂ ਤੇਲ ਬਿਨ ਬੱਤੀ।
ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸਭ ਮਿੱਟੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਹੈ ਰੱਤੀ।
ਘੜ-ਘੜ ਕੱਢੇ ਖੋਟ ਮਨਾਂ 'ਚੋਂ, ਜੇ ਪੜ੍ਹ ਲਏ ਇਨਸਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਇਹ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੈ ਅਦਭੁਤ ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਘਟ-ਘਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਜਾਣੇ।
ਕਰਕ ਕਲੇਜੇ ਵਾਲੀ ਬੁੱਝੇ, ਭਲੇ-ਬੁਰੇ ਦੀ ਪੀੜ ਪਛਾਣੇ।
ਭਲਾ ਸਦਾ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਮੰਗੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕਰ ਜਾਣੇ।
ਮੈਨੂੰ ਪੂਜਣ ਤੋਂ ਇਹ ਵਰਜੇ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਗਵਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ !!

ਅੰਬਰ ਥਾਲੀ ਦੀਵੇ ਧਰ ਕੇ, ਸਦ ਜੀਵੀ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣਾਵੇ।
ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ, ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਨਾਲ ਸੁਹਾਵੇ।
ਵਗਦੀ ਪੌਣ ਝੁਲਾਵੇ ਚੌਰੀ, ਸਗਲ ਬਨਸਪਤ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਵੇ।
ਨਾਦ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰ ਮਿਲ ਕੇ ਲਾਉਂਦੇ, ਸੁਣ ਲਉ ਅਨਹਦ ਤਾਨ ਦੋਸਤੋ!
ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਹੈ ਧਰਮ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਈਮਾਨ ਦੋਸਤੋ!!
ਸ਼ਬਦੋਂ ਸੱਖਣੇ ਨਿਰਸ਼ਬਦੇ ਨੂੰ, ਕੌਣ ਕਹੇ ਇਨਸਾਨ ਦੋਸਤੋ ?

ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਨ

-ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ*

ਰਗਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰਤ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਪਾਣ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਾਨੂੰ ਖਾਲਸਾਈ ਸ਼ਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਕਿਹਾ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੇ ਮੈਂ ਜੁਲਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।
 ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਬੰਦੇ ਦਾ ਲਹੂ ਹੁਣ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।
 ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਜੁਲਮ ਢਾਹੇ ਹੁਕਮ ਰੱਬ ਦਾ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
 ਜੁਲਮ ਦਾ ਦਾਗ਼ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜਲ ਧੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
 ਜੁਲਮ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਿਰਪਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਾਨੂੰ ਖਾਲਸਾਈ ਸ਼ਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਰ ਕੇ ਕਿਰਤ ਖਾਣਾ ਹੁਕਮ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ।
 ਤੇ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਤੋੜੋ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਹੁਕਮ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ।
 ਜੋ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਦਾ ਜੀਅ ਹੈ।
 ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਹੋਵੇ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਹੈ।
 ਫੁਡਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਜਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਾਨੂੰ ਖਾਲਸਾਈ ਸ਼ਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅੱਗੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਝੁਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੇ।
 ਇਹ ਸੱਚੇ ਪੰਥ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕਦੇ ਝੁਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੇ।
 ਇਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਕਟਾ ਲੈਂਦੇ।
 ਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੇਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਟੰਗਾ ਲੈਂਦੇ।
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਮੁਸਕਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਾਨੂੰ ਖਾਲਸਾਈ ਸ਼ਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
 ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

*੨੫੯, ਫੇਜ਼-੩, ਅਰਬਨ ਅਸਟੇਟ, ਡੁੱਗਰੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ-੧੪੧੦੧੩, ਮੋ: +੯੧੯੪੧੭੦੯੧੬੬੮

ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ

-ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਇਕ ਰਾਤ ਠੰਡੀ ਠਾਰ। ਤੇਜ਼ ਸਰਸਾ ਦੀ ਧਾਰ।
 ਨਦੀ ਬਣੀ ਮੰਝਧਾਰ। ਸਿੰਘ ਆਰ ਕੁਝ ਪਾਰ।
 ਤੇ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਗਿਆ।
 ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਪਰਵਾਰ, ਸੀ ਕਹਿਰ ਢਹਿ ਗਿਆ।
 ਪਿਤਾ ਦਸਵੇਂ ਦੇ ਲਾਲ। ਵੱਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ।
 ਦੋ ਮਸੂਮ ਜਿੰਦਾਂ ਬਾਲ। ਤੁਰੇ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।
 ਰਾਹ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ।
 ਛੱਡੇ ਪੁਰੀ ਦੇ ਅਨੰਦ, ਲੇਖੇ ਸੱਚ ਹੋ ਗਏ।
 ਛੋਟੇ ਪਹੁੰਚੇ ਨੇ ਸਹੇੜੀ। ਥਾਂ ਗੰਗੂ ਦੀ ਸੀ ਜੇਹੜੀ।
 ਉਹਦੀ ਡੁੱਬ ਗਈ ਏ ਬੇੜੀ। ਨਿਗੂ ਚੰਦਰੇ ਨੇ ਫੇਰੀ।
 ਮਨ ਲਲਚਾ ਗਿਆ।
 ਮਾਇਆ ਆਪ ਹੀ ਚੁਰਾਕੇ, ਥਾਣਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ।
 ਲਾਲ ਕੈਦ ਕਰਵਾਏ। ਝੂਠੇ ਫਤਵੇ ਲਵਾਏ।
 ਸੂਬੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਏ। ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਬਹਾਏ।
 ਨਿੱਕੇ ਫਰਜੰਦ ਦੋ।
 ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ ਸੁਣਾਉਣਾ, ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ ਜੋ।
 ਚੋਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਵੇ। ਦੁੱਧ ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਵੇ।
 ਮੋਤੀ ਮਹਿਰਾ ਜੋ ਕਹਾਵੇ। ਖੌਫ਼ ਮੌਤ ਦਾ ਭੁਲਾਵੇ।
 ਜੋ ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਦਾ।
 ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ, ਉਹ ਦੁਲਾਰਾ ਗੁਰੂ ਦਾ।
 ਲੱਗੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖੜੇ ਵੈਰੀ।
 ਲਾਲ ਕਰਕੇ ਦਲੇਰੀ। ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ।
 ਸੂਬਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ।
 ਲਾਲ ਫਤਿਹ ਸੀ ਬਲਾਉਂਦੇ, ਕੀਤੀ ਨਾ ਸਲਾਮ ਸੀ।
 ਦਿੰਦੇ ਬੇਗਮਾਂ ਦੇ ਡੋਲੇ। ਲਾਲ ਰਤਾ ਵੀ ਨਾ ਡੋਲੇ।
 ਸੁਣ ਸੂਬਾ ਹੋਇਆ ਕੋਲੇ। ਹੋ ਕਰੋਧਵਾਨ ਬੋਲੇ।

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਮਾਨੂੰਪੁਰ, ਤਹਿ: ਸਮਰਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ-੧੪੧੪੦੧ ਮੋ: +੯੧੮੧੪੬੫੮੬੬੯੦

ਮੰਨੋ ਈਨ ਬੱਚਿਓ!
 ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਜੇ ਜਿਉਣਾ, ਛੱਡੋ ਦੀਨ ਬੱਚਿਓ!
 ਕਦੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਾਵੇ। ਵੱਡੇ ਫਤਵੇ ਲਗਾਵੇ।
 ਉਹਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ। ਕਿਵੇਂ ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਵੇ।
 ਮੰਨੋ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ!
 ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣੋ, ਕਿਉਂ ਗਵਾਵੇ ਜਾਨ ਨੂੰ!
 ਨਾਅਰਾ ਹਾਅ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਨਵਾਬ। ਸੂਬਾ ਹੋਇਆ ਲਾ ਜਵਾਬ।
 ਲਾਉਣ ਲੱਗਿਆ ਹਿਸਾਬ। ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ ਆਫਤਾਬ।
 ਫੇਰ ਕੀ ਬਣਾਵੋਗੇ ?
 ਕਰ ਦੇਵਾਂ ਜੇ ਅਜ਼ਾਦ, ਫੇਰ ਕਿੱਥੇ ਜਾਵੋਗੇ ?
 ਲਾਲਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਵਾਬ। ਫੌਜ ਕਰਾਂਗੇ ਤਿਆਰ।
 ਸੂਬੇ ਹੋਊ ਤੇਰੀ ਹਾਰ। ਸਾਡੀ ਸੁਣ ਲਲਕਾਰ।
 ਹੈ ਢੰਡੋਰਾ ਸੱਚ ਦਾ।
 ਨਾ ਤੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡ, ਲੈ ਖਿਡੌਣਾ ਕੱਚ ਦਾ।
 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸੁਣਾਇਆ। ਸੱਚ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਨਾ ਭਾਇਆ।
 ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਅੱਗੇ ਆਇਆ। ਤੇਲ ਬਲਦੀ 'ਤੇ ਪਾਇਆ।
 ਕਿਉਂ ਸੱਪ ਪਾਲ ਦੇ ?
 ਦੁੱਧ ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਪਿਲਾ ਕੇ, ਹੋ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲ ਦੇ।
 ਲੂਤੀ ਦੂਤੀਆਂ ਨੇ ਲਾਈ। ਸਜ਼ਾ ਹਾਕਮਾਂ ਸੁਣਾਈ।
 ਕੰਧ ਗਈ ਚਿਣਵਾਈ। ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਦੋਨੋਂ ਭਾਈ।
 ਵਿਚ ਦੀਵਾਰ ਦੇ।
 ਰੋਂਦੇ ਧਰਤੀ ਅਕਾਸ਼, ਤਾਰੇ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਦੇ।
 ਕੰਧ ਗੋਡਿਆਂ ਤੋਂ ਟੱਪੀ। ਹੋਈ ਛਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚੀ।
 ਵਾਟ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੁੱਕੀ। ਸੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਅਦੁੱਤੀ।
 ਵਿਚ ਹੋਈ ਕੰਧ ਦੇ।
 ਲਾਲਾਂ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਵਿਚ ਸਰਹੰਦ ਦੇ।
 ਵੱਡੀ ਜਗ 'ਤੇ ਮਿਸਾਲ। ਖੁਦ ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ ਵਾਰ।
 ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਪੁੱਤ ਚਾਰ। ਪੂਰੇ ਸੱਤ ਦਿੱਤੇ ਵਾਰ।
 ਕਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ।
 ਤੇਰੀ ਕੌਣ ਕਰੂ ਰੀਸ, ਸਰਬੰਸ ਦਾਨੀਆਂ ?

ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ

—ਸ੍ਰੀ ਆਰ. ਐਲ. ਸਭਰਵਾਲ*

ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ! ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ!!

ਟੁਕੜੇ ਕਰਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਓ ਆਰਿਆ!

ਤੇਰੇ ਹਰ ਚੀਰ 'ਚ ਅਨੰਦ ਪਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਲਕੀਰ ਦੇ ਓ ਆਰਿਆ,

ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ! ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ!!

ਜਿਊਂਦੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਓਹਦੇ ਲਈ, ਮਰੇ ਓਹਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਓਹਦੀ ਚੀਜ਼ ਓਹਦੇ ਕੋਲ, ਦੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਕਾਸਦੇ ?

ਸੌਖੇ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ ਫਕੀਰ ਦੇ ਓ ਆਰਿਆ!

ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ! ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ!!

ਬੰਦੇ ਲਈ ਦੁੱਖ ਤੇ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣੇ ਔਖੇ ਨੇ।

ਆਪ ਸੁਮਾਇਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੈਨੂੰ ਸੌਖੇ ਨੇ।

ਓਹਦੀ ਛੋਹ 'ਚ ਅਨੰਦ ਨੇ ਅਖੀਰ ਦੇ ਓ ਆਰਿਆ!

ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ! ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ!!

ਤੇਰੇ ਚੀਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਓ ਵੱਢਦੇ।

ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈ ਕੱਟਦੇ।

ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੀਰ ਦੇ ਓ ਆਰਿਆ!

ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ! ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ!!

ਜਿੰਨਾ ਲਹੂ ਮੇਰੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁੱਲੇਗਾ।

ਬੂਟਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਵਧੇਗਾ ਤੇ ਫੁੱਲੇਗਾ।

ਕੌਤਕ ਨਿਆਰੇ ਮੇਰੇ ਪੀਰ ਦੇ ਓ ਆਰਿਆ!

ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ! ਚੀਰ ਦੇ ਓਏ ਆਰਿਆ!!

*ਸਾਬਕਾ ਸੰਯੁਕਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਕੋਠੀ ਨੰ: ੭੬੧, ਸੈਕਟਰ ੪੩-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ; ਮੋ: +੯੧੯੪੧੭੯੨੦੭੫੦